

Міністерство освіти і науки України
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Факультет географії, історії та туризму
Кафедра історії, теорії держави і права та філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИШОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»
ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ
П. СКОРОПАДСЬКОГО

Виконав:

студент факультету географії,
історії та туризму

Галузі знань: 01 Освіта/Педагогіка /
014.03 Середня освіта (Історія)
Данилюк Олександр Вікторович

Науковий керівник:

к.істор.н., доцент

Миронець Ніна Ростиславівна

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Рівненського державного
гуманітарного університету
Давидюк Руслана Петрівна

Рівне 2024

УДК 321.1 (477) [Скоропадський]

ДАНИЛЮК О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ
П. СКОРОПАДСЬКОГО

В роботі здійснений комплексний аналіз внутрішньої політики періоду гетьмана Павла Скоропадського, виявлення її ключових особливостей, впливу на соціально-економічний та культурний розвиток України, а також оцінка значення цього періоду для формування основ державності та національної ідентичності. Дослідження покликане глибше зрозуміти стратегії, мотивації та наслідки політичних рішень гетьмана, а також їхній вплив на подальший історичний розвиток України.

Ключові слова: гетьманат, політика гетьмана Павла Скоропадського, культурні ініціативи.

DANYLYUK O.V.

FEATURES OF THE DOMESTIC POLICY OF THE PERIOD OF HETMANATE
PAUL SKOROPADSKY

In the work, a comprehensive analysis of the domestic policy of the period of Hetman Pavlo Skoropadsky, identification of its key features, influence on the socio-economic and cultural development of Ukraine, as well as an assessment of the significance of this period for the formation of the foundations of statehood and national identity is carried out. The research is designed to better understand the strategies, motivations and consequences of the hetman's political decisions, as well as their impact on the further historical development of Ukraine.

Keywords: Hetmanate, Hetman Pavlo Skoropadsky's policy, cultural initiatives

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ УСТАНОВЛЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ.....	7
1.1. Історичні передумови встановлення гетьманату: від Центральної Ради до гетьманату	7
1.2. Аналіз політичного ландшафту: ключові політичні сили і групи	14
1.3. Соціально-економічний стан України на момент приходу Скоропадського до влади	244
Висновки до розділу 1	322
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СКОРОПАДСЬКОГО	333
2.1. Економічні реформи: стратегії та результати.....	333
2.2. Соціальна політика і культурні ініціативи: освіта, мова, культурна ідентичність	488
2.3. Внутрішньополітичні маневри: відносини з опозиційними силами та адміністративні зміни	522
Висновки до розділу 2	555
РОЗДІЛ 3 ЗАКЛЮЧНИЙ АНАЛІЗ ТА СПАДЩИНА ГЕТЬМАНАТУ	577
3.1. Внутрішні конфлікти та їх вплив на стабільність режиму.....	577
3.2. Кінець гетьманату: фактори занепаду та перехід влади	655
3.3. Історична спадщина і вплив гетьманату на сучасну Україну.....	722
Висновки до розділу 3	755
ВИСНОВКИ	777
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження особливостей внутрішньої політики періоду гетьмана Павла Скоропадського є значущим аспектом сучасної історичної науки, який вимагає глибокого аналізу та переосмислення. Внутрішня політика гетьмана Скоропадського, керівника Української Держави у 1918 році, заслуговує особливої уваги через її вплив на подальший розвиток української державності та національної ідентичності.

Актуальність цієї теми полягає у тому, що період гетьманату Скоропадського є ключовим етапом у формуванні політичного ландшафту України ХХ століття, але досі залишається недостатньо дослідженим у контексті внутрішніх реформ, соціально-економічних змін, а також взаємодії з зовнішніми державами. Глибоке розуміння цього періоду дозволить краще зрозуміти процеси державотворення в Україні та вплив історичного контексту на сучасні політичні та соціальні процеси в країні.

Науковець Олександр Палій у своїх роботах акцентує на важливості аналізу політичних реформ та зовнішньополітичної стратегії гетьмана Скоропадського. Інший відомий історик, Іван Крип'якевич, присвятив частину своїх досліджень впливу внутрішньої політики гетьмана на розвиток української культури та освіти. Також слід згадати роботи Сергія Єфремова, який детально аналізував адміністративні реформи та зусилля з націоналізації управління під час гетьманату.

Дослідження цієї теми дозволить не тільки вшанувати історичну пам'ять про значний період української історії, але й сприятиме розвитку сучасного гуманітарного знання, забезпечуючи глибше розуміння процесів, що вплинули на формування української нації та держави. Таким чином, актуальність теми дослідження особливостей внутрішньої політики періоду гетьмана Павла Скоропадського несумнівна, а її вивчення є важливим внеском у розширення історичних знань та розуміння українського минулого.

Метою дослідження є комплексний аналіз внутрішньої політики періоду гетьмана Павла Скоропадського, виявлення її ключових особливостей, впливу на соціально-економічний та культурний розвиток України, а також оцінка значення цього періоду для формування основ державності та національної ідентичності. Дослідження покликане глибше зрозуміти стратегії, мотивації та наслідки політичних рішень гетьмана, а також їхній вплив на подальший історичний розвиток України.

Для досягнення цієї мети, нами були поставлені наступні **завдання дослідження**:

1. Дослідити історичні передумови встановлення гетьманату;
2. Провести аналіз політичного ландшафту;
3. Проаналізувати соціально-економічний стан України на момент приходу Скоропадського до влади;
4. Виокремити економічні реформи;
5. Дослідити соціальну політику і культурні ініціативи;
6. Розкрити внутрішньополітичні маневри;
7. Визначити внутрішні конфлікти та їх вплив на стабільність режиму;
8. Проаналізувати кінець гетьманату, які фактори занепаду та перехід до влади;
9. З'ясувати історичну спадщину і вплив гетьманату на сучасну Україну.

Об'єктом дослідження є внутрішня політика Української Держави під час гетьманату Павла Скоропадського (квітень - грудень 1918 року), що охоплює політичний, соціально-економічний та культурний розвиток країни в цей період.

Предметом дослідження є особливості та ключові напрямки внутрішньої політики гетьмана Павла Скоропадського, включаючи адміністративні реформи, зовнішньополітичні ініціативи, економічні стратегії, заходи щодо розвитку освіти та культури, а також їхній вплив на формування української національної ідентичності та державності.

Методи дослідження. У дослідженні внутрішньої політики періоду гетьмана Павла Скоропадського було застосовано кілька ключових методів.

Історичний аналіз дозволив глибоко зануритися в контекст епохи та вивчити первинні джерела, такі як архівні документи, листування та офіційні публікації того часу. Компаративний метод допоміг порівняти внутрішню політику гетьманату з політикою інших урядів України та сусідніх держав того періоду, що сприяло кращому розумінню унікальності та специфіки управління Скоропадського. Крім того, було застосовано метод аналізу політичних документів, що дозволило детально розібрати законодавчі акти, декрети та рішення, прийняті під час гетьманату, та оцінити їх вплив на розвиток країни.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі внутрішньої політики гетьмана Павла Скоропадського з використанням раніше недоступних архівних матеріалів та свідчень сучасників, що дозволило висвітлити невідомі аспекти його політичної стратегії. Дослідження також здійснило реконструкцію взаємодії гетьманату з національними меншинами та міжнародною спільнотою, розкриваючи нові грані зовнішньополітичної та національної політики цього періоду.

Практичне значення дослідження виявляється у глибшому розумінні історичного контексту формування української державності, що може слугувати основою для розробки сучасних політичних стратегій та культурних ініціатив. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах для вдосконалення курсів з історії України, політичної науки та культурології. Також вони мають значення для розробки музейних експозицій та освітніх програм, спрямованих на збереження національної пам'яті.

Особистий внесок дослідника полягає у зборі та систематизації унікальних архівних документів, свідчень сучасників та наукових праць, пов'язаних з періодом гетьманату. Дослідник вперше провів комплексний аналіз впливу адміністративних, економічних та культурних реформ гетьмана на розвиток української державності та ідентичності, виявивши при цьому ряд нових закономірностей і тенденцій. Окрему увагу було приділено аналізу взаємодії гетьманату з різними соціальними групами та національними меншинами, що дозволило глибше зрозуміти соціальну політику цього періоду.

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ УСТАНОВЛЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ

1.1. Історичні передумови встановлення гетьманату: від Центральної Ради до гетьманату

Напружений та важкий період існування останнього українського гетьманату породив широкий спектр літературних творів, включаючи наукову, мемуарну та публіцистичну літературу. Більшість цих творів була створена у міжвоєнний період самими учасниками цих подій.

Цей період також визначив формування двох основних історіографічних течій: "уенерівської" та "прогетьманської". Представники цих течій використовували гострі епітети та критикували одне одного. Навіть у сучасному вітчизняному історичному дослідженні залишилася ця традиція, розділяючи учасників на прибічників та критиків Української Держави [1].

Перші групи людей, які вивчають цю форму державності, часто мають тенденцію ідеалізувати її, перебільшуючи досягнення і нерідко вдаючись до нереалістичного поглиблення умовності цього політичного режиму. Вони широко користуються спогадами гетьмана як історичним джерелом, нерідко залишаючи боком об'єктивність і піддаючи його впливу свого суб'єктивного погляду.

Другі ж групи дослідників підтверджують свої аргументи за допомогою різких критичних оцінок, які вони взяли з робіт ідеологічних супротивників гетьманату. Особливо часто вони цитують В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепу та інших опозиційно налаштованих діячів, які висловлювали сумніви та критику щодо цієї форми української державності [2].

Зважаючи на різноманіття тем в дослідженні історії Української Держави, ми спробуємо розглянути найбільш суперечливі, часто обговорювані та породжуючі дискусії аспекти цього наукового питання. Однією з найбільш важливих тем є форма та сутність державно-політичної моделі гетьманату.

Деякі сучасні дослідники намагаються аргументувати, що створення Української Держави у вигляді гетьманату під керівництвом П. Скоропадського було проявом консервативної революції і означало відновлення української державної традиції. Один із видатних дослідників історії Української революції, Ю. Терещенко, настійливо підтримує цей погляд. Він розглядає відродження українського консерватизму в 1918 році в контексті розвитку європейської консервативної традиції. Автор визнає, що вже у XIX столітті позиції традиційного консерватизму в Європі були значно підірвані європейськими революціями, а поразка Четверного союзу під час Світової війни призвела до занепаду сильних консервативних інститутів і підсилення ліберальних норм. Однак, за його словами, в Європі існували суспільні рухи, які шукали ідеологічну та політичну альтернативу за межами ліберально-демократичної системи, і ці рухи спрямовувалися в бік радикального соціалізму [3].

Загалом, незважаючи на свою коротку тривалість з історичного погляду, революційний період початку XX століття в Україні був періодом інтенсивного розвитку ідей щодо створення держави. Цей період супроводжувався різними концепціями, пориваннями, ідеями, багато з яких було випробувано на практиці через експерименти, впровадження альтернативних політико-правових моделей та створення альтернативних режимів. Загалом, ця доба пройшла важливий суспільний відбір.

Особливе місце в історичному контексті займає період гетьманату. Він представляв собою реальну альтернативу соціальним і національним перетворенням, які мріяли здійснити соціалістичні сили у багатьох країнах Європи того часу. Гетьманат вніс різкий поворот у напрямку прогресивного розвитку і спробував реалізувати концепцію суспільного устрою, що базується на поверненні до вже відомих і перевірених людством цінностей у поєднанні з національно-специфічними традиціями. Це давало відчуття, що минуле, яке здавалося вже забутим, знову стало актуальним.

У 1918 році українське суспільство поділилося на дві основні та нерівні фракції. Більшій фракції рішуче відкинула пропоновані П. Скоропадським

рецепти "оздоровлення" нації, тоді як менший фракція об'єднала прихильників новітнього гетьманату. І до сьогодні ведуться жорсткі сутички між представниками різних підходів до інтерпретації та оцінки цього складного періоду в історії України.

Час від часу проводяться спроби ведення великого історіографічного дискурсу щодо "другого гетьманату", і в даному випадку обмежимося вказанням на найважливіші та найвиразніші тенденції цих досліджень.

В історії України період становлення гетьманату Павла Скоропадського став важливим етапом, що відбивав складність політичних трансформацій у Європі на початку ХХ століття. Для глибшого розуміння передумов встановлення гетьманату необхідно звернутися до подій, що передували його проголошенню, а саме до діяльності Центральної Ради та умов, які сприяли зміні влади в Україні.

На початку 1917 року, після Лютневої революції в Росії, в Україні почали формуватися власні політичні сили, серед яких ключове місце займала Центральна Рада, очолювана Михайлом Грушевським. Центральна Рада проголосила створення Української Народної Республіки (УНР), спочатку як автономії у складі Росії, а пізніше – як незалежної держави. Однак, внутрішній конфлікт інтересів, слабкість державної влади, воєнні дії та зовнішній тиск з боку більшовицької Росії створювали нестабільну ситуацію в країні [4].

Важливим чинником, що вплинув на подальші події, стало незадоволення значної частини українського населення, зокрема землевласників, буржуазії та військових кіл, діями Центральної Ради. Їх невдоволення полягало в нездатності Ради ефективно управляти державою, забезпечити порядок та стабільність, а також вести перемовини з антантівськими державами.

Павло Скоропадський, будучи представником старовинного козацького роду і маючи значний досвід у військовій сфері в Російській імперії, став фігурою, здатною консолідувати незадоволені елементи українського суспільства. Його підтримали не тільки представники української еліти, а й німецькі окупаційні війська, які бачили в Скоропадському потенційного союзника.

29 квітня 1918 року, в результаті державного перевороту, підтриманого німецько-австрійськими військовими контингентами, Павло Скоропадський був проголошений гетьманом України. Він запровадив авторитарний режим, відомий як гетьманат, намагаючись стабілізувати ситуацію в країні, відновити економіку та налагодити міжнародні зв'язки.

Гетьманат Скоропадського став спробою відновити історичну традицію українського гетьманства, але в умовах, радикально відмінних від тих, що склалися в минулі століття. Хоча цей режим існував недовго, він залишив помітний слід в історії України, вказуючи на складність пошуку національної ідентичності та державності в контексті глобальних політичних змін того часу.

Однією з ключових проблем, з якою зіткнулася Центральна Рада, була відсутність ефективної військової сили для захисту державних кордонів та внутрішньої безпеки. В цей час Україна стикалася з агресією з боку більшовицьких військ, що спричинило початок українсько-радянської війни. Внутрішня політична нестабільність, викликана суперечностями між різними соціальними та політичними групами, також підірвала авторитет Центральної Ради.

Гетьманат Павла Скоропадського, встановлений за підтримки військових сил Центральних держав, спрямовував свої зусилля на стабілізацію ситуації в країні, проведення аграрної реформи та відновлення економіки. Скоропадський намагався втілити модель "сильної руки", що мала на меті забезпечення порядку та відновлення державного управління [5].

Проте, попри спроби гетьмана консолідувати суспільство та забезпечити розвиток держави, його політика зустрічала значний опір. Відсутність широкої підтримки серед населення, особливо з боку селянства та інтелігенції, а також опір з боку націоналістичних українських сил, що не бажали втрачати незалежність на користь авторитарного режиму, ставили під загрозу стабільність гетьманату.

У грудні 1918 року, після поразки Центральних держав у Першій світовій війні та зростання антигетьманських настроїв, Павло Скоропадський був

змушений відмовитися від влади. Цей момент став вирішальним у боротьбі за незалежність України, показавши складність збереження державності в умовах зовнішнього втручання та внутрішніх конфліктів.

У контексті історичних передумов встановлення гетьманату Павла Скоропадського, важливо також розглянути міжнародну обстановку та зовнішньополітичні виклики, з якими зіткнулася Україна в цей період. Розпад Російської імперії та подальші геополітичні зміни створили нові можливості для формування незалежних держав, але одночасно призвели до збільшення кількості конфліктів та претензій з боку сусідніх країн.

Однією з головних проблем для гетьманату стало визначення меж України та встановлення контролю над спірними територіями. Конфлікти з Польщею, Румунією, а також внутрішня боротьба з більшовицькими силами, які не припиняли спроб захопити владу в Україні, створювали постійну загрозу стабільності гетьманату [5].

Враховуючи складну міжнародну ситуацію, Павло Скоропадський прагнув отримати підтримку з боку великих держав, зокрема Німеччини та Австро-Угорщини, які на той час мали значний вплив у регіоні. Співпраця з Центральними державами мала на меті забезпечити військову та економічну підтримку України, але також накладала певні обмеження на зовнішню політику гетьманату та його внутрішню автономію [6].

Політика Скоропадського щодо земельних реформ та спроби модернізації економіки також зустрічали опір як з боку традиційних землевласників, так і з боку селянства, яке прагнуло ширшого розподілу землі. Це створювало додаткові труднощі для утвердження влади гетьманату та реалізації його програми реформ.

Останніми місяцями існування гетьманату Павла Скоропадського характеризувалися зростаючою політичною нестабільністю та активізацією антигетьманських рухів. Директорія УНР, на чолі з Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою, організувала повстання проти гетьманату, яке в кінцевому підсумку призвело до відставки Скоропадського та ліквідації гетьманського режиму.

Події, пов'язані з встановленням та падінням гетьманату Павла Скоропадського, відіграли важливу роль в історії української державності, показавши складність пошуку оптимальних шляхів розвитку національної держави в умовах політичних турбулентностей та міжнародних конфліктів того періоду. Цей досвід залишається актуальним для розуміння процесів формування та зміцнення національної ідентичності та державності в сучасній Україні [6].

Події, що відбулися в Україні у цей період, відображають взаємодію внутрішніх політичних, соціально-економічних та культурних чинників із зовнішніми геополітичними обставинами, які разом впливали на хід історії.

Передумови встановлення гетьманату Павла Скоропадського тісно пов'язані з діяльністю Центральної Ради та її зусиллями зі створення Української Народної Республіки. Однак, слабкість державних інституцій, відсутність ефективної армії, внутрішні політичні розбіжності та економічні проблеми створили умови для зміни влади та приходу до влади Скоропадського з підтримкою Центральних держав.

Гетьманат Скоропадського виявив спробу встановлення авторитарного режиму з метою стабілізації ситуації в країні, економічного відновлення та вирішення соціальних питань. Проте, обмежена соціальна база підтримки, внутрішнє та зовнішнє опозиційне середовище, а також залежність від Центральних держав ускладнили реалізацію цих планів.

Падіння гетьманату та повернення до республіканських форм управління підкреслюють складність процесу державотворення в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів. Цей період історії України показує, що боротьба за національну ідентичність та суверенітет була пов'язана не тільки з політичними та військовими змаганнями, але й з пошуком оптимальної моделі державного управління, яка б враховувала інтереси різних верств населення та забезпечувала стабільний розвиток країни [7].

Досвід гетьманату Павла Скоропадського залишає важливі уроки для сучасності, підкреслюючи значення внутрішньої консолідації, здатності державних інституцій адаптуватися до викликів, а також необхідність врахування

міжнародного контексту в зовнішній політиці. Історія гетьманату нагадує про складний шлях України до незалежності та демократії, підкреслюючи важливість збереження національної єдності та суверенітету в сучасному глобалізованому світі.

1.2. Аналіз політичного ландшафту: ключові політичні сили і групи

Гетьманат Павла Скоропадського є періодом Української революції 1917–1920 років, який завжди був предметом гострої дискусії та різних оцінок як серед сучасників, так і серед науковців. Думки про цей період розходяться від повного захоплення і сприйняття як єдиної реальної можливості відновлення української державності до тлумачень, які розглядають його як контрреволюційний, антидемократичний і антинародний режим. Одні засуджують Гетьманат, інші вважають його важливим кроком у відновленні української незалежності [8].

Однією з найбільш гострих тем обговорення є питання щодо соціально-політичної основи Гетьманату. Чи існували в Україні суспільні сили, які підтримували ідею Української Держави, чи ж цей режим був результатом впливу німецьких і австрійських військово-окупаційних структур - це питання залишається предметом дискусії та дослідження для істориків і дослідників.

Сучасні дослідники активно досліджують цю проблему. Одночасно, для подальшого вивчення необхідно розглянути програмні принципи та діяльність тих політичних сил і партій, які виступали як ініціатори і організатори державного перевороту 29 квітня 1918 року та підтримували політичний режим Української Держави під час її існування. Зокрема, це стосується Всеукраїнського союзу землевласників, Протофісу і Партії народної свободи (кадетів). Ґрунтовний аналіз політичної доктрини та діяльності їхніх представників в урядах Гетьманату допоможе визначити рівень впливу партій на формування державного курсу, а також оцінити адекватність програм урядових партій відносно потреб українського суспільства. Також буде можливо виявити спільні та відмінні позиції між гетьманом і політичними силами, які допомогли його досягнути влади [8].

Україна пережила державний переворот 29 квітня 1918 року, в результаті якого Центральна Рада була знята з влади, а новим лідером держави став гетьман Павло Скоропадський. Цей зміну влади спричинила підтримка землевласницьких та підприємницьких колах, а також заможного селянства, яке виступало проти

аграрної політики Центральної Ради. Саме ці соціальні групи в українському суспільстві підтримали новий режим, бачачи гетьмана як захисника їхніх власницьких інтересів. Підтримку новій владі також надали німецьке та австро-угорське окупаційне військове командування, яке було незадоволене бездіяльністю Центральної Ради у виконанні умов Брестського мирного договору [9].

Цей гетьманський переворот призвів до зміни політичного ландшафту в Україні, де соціалістичні партії втратили владу, а праві консервативні сили, які об'єдналися у Союзі земельних власників, Протофісі та Партії народної свободи, зайняли провідну позицію. Ці політичні сили стали опорою гетьманату Павла Скоропадського, і з їх представників формувалися всі уряди Української Держави.

У влаштуванні державного перевороту та приході Павла Скоропадського до влади значущу роль відіграли Українська народна громада та Союз земельних власників. Українська народна громада була створена наприкінці березня 1918 року в Києві за ініціативою Павла Скоропадського. За задумом її організатора, вона мала стати центром опозиції, який об'єднав би всіх незадоволених політикою Центральної Ради. Головною метою громади від початку було підготувати повалення Центральної Ради та встановлення сильного уряду в Україні. Можна припустити, що Павло Скоропадський планував створити політичну партію на базі цієї громади, яка стала б його політичною підтримкою після приходу до влади. Але цей план не здійснився, оскільки при його приході до влади Українська народна громада припинила своє існування. Вона підготувала і провела державний переворот, а також внесла ідеологічні та теоретичні основи для внутрішньополітичного курсу майбутньої Української Держави. Найактивніші члени громади брали участь у гетьманських урядах і визначали основні напрями їхньої діяльності [10].

Союз земельних власників відіграв важливу роль у проведенні гетьманського перевороту. Саме на конгресі цього союзу, який відбувся 29 квітня

1918 року, Павло Скоропадський був оголошений гетьманом. Це надало його владі певну законну основу.

Лідери союзу розглядали цей факт як гарантію того, що гетьман, при формуванні урядових структур, буде підтримувати їхніх членів і проводити політику, яка відповідає їхнім партійним принципам. Позиція союзу була виражена в прийнятій конгресом резолюції. Серед основних вимог цієї резолюції були наступні: відновлення та закріплення права власності на землю; відновлення вільного переходу землі з рук в руки; відновлення права вільного розпоряджання землею; негайне вжиття заходів щодо відновлення порушеного сільського господарства; розпуск передусім земельних комітетів. Щодо земельної реформи, то вона визнавалася необхідною, але за умови, що це стане не предметом випадкових експериментів органів управління, а завданням невідкладної роботи законодавчого органу [11].

Резолюція також відносилася до питання організації влади. В ній було визнано, що для створення уряду, його контролю та організації невідкладного законотворчого процесу потрібно створити новий законодавчий орган. Згідно з уявленнями авторів резолюції, цей орган мав складатися з представників усіх "производительных элементов" України на основі цензу. Іншими словами, вони пропонували повернутися до цензового виборчого закону, що був чинним до революції, що, безумовно, представляло собою значний крок назад в порівнянні з демократичним виборчим законодавством Центральної Ради.

Щодо проведення установчих зборів, то вимагалось створити новий виборчий закон і провести нові вибори в умовах "дійсної свободи і незалежності". Цю резолюцію було вирішено передати гетьману [12].

1 травня 1918 року, під час формування першого уряду, гетьмана відвідала представницька делегація хліборобів, яка налічувала 400 осіб і була очолювана князями Д. Голіциним і В. Кочубеєм. Делегація подала Павлу Скоропадському петицію, яку зачитав Д. Голіцин. В цьому документі визначалися позиції Союзу земельних власників щодо можливої участі його членів у місцевих адміністративних установах. Зокрема, в ній було вказано, що враховуючи наміри

голови Ради Міністрів використовувати досвід та знання представників союзу при призначенні губернських і повітових комісарів для роботи в місцевих умовах, було вирішено рекомендувати список кандидатів на ці посади.

З 26 по 29 травня 1918 року у місті Київ відбувся всеукраїнський делегатський з'їзд Союзу земельних власників, на який прибуло понад 500 учасників, з яких три чверті представляли селянську громаду. Головою з'їзду було обрано селянина з Херсонщини Г. Сидоренка. Під час першого дня засідань зібрання змінило свою назву, і замість Київського краєвого союзу земельних власників була ухвалена назва "Всеукраїнський союз земельних власників". Рішення з'їзду щодо оцінки політичного становища в Україні, аграрного питання і форми організації влади в цілому не відрізнялися від ухвал попереднього збору. Збори також висловили свою підтримку гетьманській владі і вимагали рішучих заходів для встановлення порядку в країні, особливо в аграрних відносинах і реорганізації місцевої влади [13].

Після закінчення засідань делегати, у кількості 200 осіб, відвідали гетьмана. Під час цієї зустрічі з привітаннями від з'їзду виступили Г. Сидоренко та М. Коваленко. Після прийому члени делегації зібралися на спільну фотографію з П. Скоропадським, якою, можливо, хотіли підкреслити свою підтримку гетьманській владі. На важливу деталь вказує той факт, що перед цим селянський з'їзд, який був організований Селянською спілкою, був заборонений, і деякі з його делегатів були арештовані.

Враховуючи підтримку з боку влади, Всеукраїнський союз земельних власників активно розгорнув роботу на місцях. Осередки союзу почали відновлюватися в різних регіонах, де вони були припинені під час більшовицької окупації. Значна кількість селян приєднувалася до цих осередків. Активною діяльністю союзу свідчили проведені сільські, повітові та обласні з'їзди, які протягом літа 1918 року відбувалися по всій Україні. Звіти про роботу цих форумів та прийняті на них рішення і резолюції публікувалися в центральних і місцевих газетах. З повідомлень видно, що ці з'їзди збирали досить велику аудиторію: на рівні повіту, середньою кількістю учасників було від 100 до 200, а

на губернському рівні – до 500 і більше осіб. Наприклад, з'їзд хліборобів Могилівського повіту зібрав понад 200 учасників, Маріупольського – понад 100 делегатів, а губернський з'їзд землевласників у Мелітополі зібрав більше 500 учасників [14].

Місцеві з'їзди Всеукраїнського союзу земельних власників розглядали практично ті ж питання, що і загальнонаціональний з'їзд. Вони ухвалювали схожі рішення щодо необхідності рішучої боротьби з анархією, роззброєнням населення, розпуску волосних і повітових земств і таке інше. Проте деякі місцеві зібрання приймали більш демократичні резолюції. Наприклад, можна зазначити рішення могилівського повітового з'їзду, де говорилося: "Держава повинна сприяти створенню дрібної власності та підвищенню сільськогосподарської культури, які сприяють соціальному покращенню, за умови збереження принципу приватної власності, без обмежень у розмірі володінь і з урахуванням майбутнього благоустрою держави в широкому сенсі цього поняття".

Особливу позицію висловив херсонський з'їзд, який послав делегацію до Києва з проханням скасувати закон про право на врожай 1918 року, який стосувався грошової компенсації за "захоплені земельними власниками обробні землі". Цей закон вважали руйнівним для землевласницьких господарств.

Рішення, прийняті різними форумами, надсилалися гетьманові або Раді Міністрів. Сам П. Скоропадський регулярно приймав делегації селянських груп, слухаючи їхні проблеми та пропозиції. З повідомлень у пресі про ці відвідування видно, що вони були схожі на рішення, прийняті землевласницькими з'їздами різного рівня [15].

Узагальнені документи Всеукраїнського союзу земельних власників та звіти партійних зібрань свідчать, що партія активно виступала на захист інтересів великих землевласників, одночасно підтримуючи ідею відновлення привілеєвого положення поміщицької верстви, яке вони мали під час царату. В цьому контексті, партія не пропонувала конструктивну земельну реформу, яка сприяла б економічному оживленню сільськогосподарського сектору. Головним методом вирішення аграрних конфліктів для членів союзу було застосування силових

засобів, що, навпаки, призводило до розколу і підвищення напруги між різними верствами сільського населення. З іншого боку, така загальна партійна позиція викликала незадоволення з боку селян - членів союзу, які підтримували ідею повернення приватної власності на землю, але сподівалися на проведення земельної реформи, яка покращила б їхнє економічне становище. Узагальнено, позиція союзу в аграрному питанні була значно більш консервативною порівняно з позицією гетьмана П. Скоропадського, який підтримував ліквідацію великих земельних володінь та формування потужних середняцьких сільськогосподарських господарств, заснованих на приватній власності [16].

Ще однією ключовою сферою розбіжностей між позиціями Всеукраїнського союзу земельних власників та гетьмана була політика українізації уряду. Керівництво союзу, яке було проросійськи налаштоване, виступало проти впровадження української мови в державному апараті та системі освіти. У серпні 1918 року об'єднання подало декларацію до Міністерства внутрішніх справ, в якій закликала уряд скасувати введену Центральною Радою "галицько-латинську мову, некультурну і чужу для України". Звісно ж, частина партії, яка підтримувала українську національну ідентичність Української Держави та політику українізації, була в меншості.

Важливою підтримкою для гетьманського режиму був Протофіс - Союз представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства. Установчий з'їзд цього союзу (майже 1000 учасників) відбувся у Києві з 15 по 18 травня 1918 року. Головою з'їзду було обрано М. фон Дітмара, а до складу президії ввійшли А. Бобринський, А. Голіцин, В. Кочубей, В. Демченко, А. Добрий та інші. Делегати з'їзду висловили свою підтримку та довіру гетьману П. Скоропадському та обговорили актуальні політичні події, ухваливши ряд рішень з питань економіки. Аграрне питання отримало значну увагу, і працювала спеціальна сільськогосподарська секція. Доповідачі на основі великої кількості статистичних даних обґрунтовували шкідливість примусового розподілу великих земельних володінь та підтримували ідею їх природного зменшення за допомогою вільної купівлі та продажу землі [17].

Делегати єдиногосно прийняли резолюцію у справі аграрного господарства, в якій було заявлено, що з'їзд вітає відновлення приватної власності на землю, яке було оголошено грамотою гетьмана, як основу для розвитку сільського господарства. Головною метою земельної політики уряду вважалося досягнення найвищої продуктивності сільського господарства. Між можливих шляхів досягнення цієї мети вказували на необхідність надання сільським господарствам державних кредитів, агрономічної підтримки та забезпечення збуту їхньої продукції. Проблему недостатньої земельної власності пропонувалося розв'язувати через розвиток "промислу та інших видів діяльності, що не пов'язані з сільським господарством, з метою створення робочих місць для малоземельного населення".

У резолюції не висловлювалася потреба у широкому проведенні аграрної реформи, яка мала б регулювати проблеми земельної власності та землекористування. Додатково до цього, на з'їзді була прийнята додаткова постанова, в якій вимагалось, щоб гетьманський уряд повернув землю та майно, які були відібрані у поміщиків, і виплатив селянам компенсації. Це свідчить про те, що з'їзд виступав на захист інтересів лише великих землевласників і, таким чином, ігнорував реальну соціальну напруженість на селі. В цьому питанні позиція Протофісу фактично збігалася з позицією Всеукраїнського союзу земельних власників [18].

На з'їзді було надано належну увагу питанням економічного та політичного розвитку країни. Зокрема, була прийнята резолюція щодо фінансової політики, в якій висловлювалася необхідність створення кредитної системи, яка сприяла б відновленню економіки України. У сфері місцевого самоврядування з'їзд рекомендував гетьманському уряду внести зміни до міського статуту, зокрема збільшити відсоток цензових елементів у міських думах, підняти віковий і прожитковий ценз та впровадити 3-куріальну систему виборів [18].

На заключному слові голова з'їзду М. фон Дітмар закликав всіх делегатів активно приймати участь у державному будівництві, як економічному, відновлюючи економіку України, так і політичному, через роботу в центральних і

місцевих органах влади. Після закриття форуму делегація була відправлена до гетьмана з заявою про готовність співпрацювати з новим урядом. Гетьман прийняв делегацію і заявив про своє бажання спільно працювати над устроєнням нового державного, суспільного та економічного життя в Україні.

Аналіз документів установчого з'їзду Протофісу свідчить про те, що його позиція стосовно методів розв'язання соціально-економічних проблем була подібною до позиції Всеукраїнського союзу земельних власників.

У питанні українізації державного апарату Протофіс висловлював чітко антиукраїнську позицію. Наприклад, у вересні 1918 року його керівництво подало "Записку про російську мову" до Верховної колегії правителів, яка була органом управління країною під час відсутності гетьмана П.Скоропадського, який перебував у візиті до Німеччини. У цій записці визнавалося право існування та розвитку української мови, але пропонувалося залишити діловодство російською мовою на певний період (доки українська мова не закріпиться та не розробить свій словник) [19].

Були спроби втілити ці погляди у життя, наприклад, міністр юстиції О. Романов пропонував, щоб всі закони, положення та офіційні акти Української Держави друкувалися одночасно українською та російською мовами. Ця ідея знайшла підтримку серед урядових чиновників, оскільки, на їхню думку, через "бідність української термінології" оприлюднення законів тільки українською мовою могло викликати багато незрозумінь. Така позиція не відповідала декларованим намаганням П.Скоропадського українізувати державний апарат.

Погляди членів Протофісу в питанні робітничої політики не збігалися зі ставленням гетьмана на початку. Перші оголошені наміри П. Скоропадського стосовно прав робітничого класу були включені в "Грамоту до всього українського народу" від 29 квітня 1918 року. У цьому документі гетьман обіцяв забезпечити права робітничого класу. На основі цих заяв розпочала діяти діяльність Міністерства праці. 18 травня 1918 року його керівник Ю. Вагнер повідомив, що всі закони і розпорядження Тимчасового уряду та Центральної Ради, що стосувалися робітничого питання, залишаються в силі [20].

В підсумковому документі з'їзду відзначалося, що політична та економічна "ізоляція" України від Росії не тільки не призведе до її покращення, а, навпаки, призведе до повного втрати всіх національних багатств та поневолення перед більш сильними державами в економічних і політичних аспектах. З цього приводу Протофіс вважав, що майбутній національний розвиток України можливий лише за умови федеративного об'єднання тих частин Росії, які на даний момент розпалися. Вирішення цієї проблеми передбачало негайну угоду між окремими регіонами колишньої Російської імперії та їх спільне представництво на майбутній мирній конференції. Схожі настрої спостерігалися й на II з'їзді Всеукраїнського союзу землевласників, де промова В.Пуришкевича з антиукраїнським спрямуванням отримала підтримку більшості делегатів.

Попередній аналіз діяльності урядових партій розкриває суперечливу роль, яку вони відіграли в політичному житті Української Держави. З одного боку, члени цих партій сприяли приходу гетьмана П.Скоропадського до влади та утвердженню його політичного режиму. Проте щодо ключових аспектів державотворення, їхні партійні погляди не збігалися з баченням самого гетьмана. П.Скоропадський прагнув будувати міцну національну державу, тоді як більшість членів Протофісу, Всеукраїнського союзу земельних власників і Партії народної свободи були зацікавлені лише у соціальних аспектах його програми, зосереджуючись на поверненні приватної власності на землю і підприємницькій ініціативі. Для них Українська Держава була тимчасовим утворенням до моменту ліквідації більшовизму й відновлення єдиної Росії, і ця позиція домінувала в їхньому розумінні справи [21].

Урядові партії також не сприяли зміцненню авторитету гетьманської влади, особливо в питаннях аграрної реформи. Вони тиснули на уряд, спрямовуючи свою політику на відшкодування втрат, завданих раніше Центральною Радою. Це призвело до нерозбірливого підходу до реформи, запровадження каральних загонів та загального невирішення аграрних проблем. Ці дії не відповідали баченню П.Скоропадського, який підтримував реформу в

інтересах середніх і дрібних власників. В кінці кінців це привело до повстання села проти гетьмана та Української Держави.

З іншого боку, політичні сили, які могли бути опорою режиму у зміцненні української державності, не поділяли соціально-економічних аспектів гетьманської програми та моделі державного устрою. Центральна Рада та інші провідні партії з самого початку критикували будь-які кроки гетьманського уряду, навіть перебільшуючи їхні негативні наслідки. Лідери цих партій мали значний авторитет у суспільстві та сприяли формуванню негативної громадської думки, стверджуючи про недемократичність і контрреволюційний характер гетьманату та неможливість конструктивного співробітництва з ним. Ця постійна критика підготувала підґрунтя для ідеї організації загального антигетьманського повстання [22].

Отже, загалом програма суспільно-політичних та соціально-економічних змін, запропонована гетьманом, не знайшла абсолютної підтримки жодною політичною партією. Ймовірно, саме в цьому полягала особиста драма П. Скоропадського, оскільки його наміри, сподівання і надії на можливість створення міцної держави не виправдалися.

1.3. Соціально-економічний стан України на момент приходу Скоропадського до влади

Протягом семи з половиною місяців уряду Павла Скоропадського вдалося відновити національну економіку та фінансову систему майже з нуля, навіть ускладнену німецькою окупацією та спадом, спричиненим соціалістичними лідерами Центральної Ради.

Павло Скоропадський взяв країну в умовах майже повної економічної катастрофи. Невдалий економічний курс Центральної Ради (або точніше його відсутність) фактично призупинив господарське життя тільки що оголошеної Української Народної Республіки. Введена у III Універсалі Центральної Ради політика "соціалізації" землі та промисловості (фактично легалізація самозахоплень та націоналізація) призвела до зупинки виробництва та втрати капіталу [22].

Руїна соціалізму

До більшовицького перевороту в листопаді 1917 року Генеральний секретаріат Центральної Ради не вжив жодних заходів щодо створення органів виконавчої влади на місцях, не мав механізмів для збору податків і був абсолютно залежним від фінансування з Петрограда.

Причому, оскільки Центральна Рада не визнала більшовицький переворот, це призвело до припинення фінансової підтримки з боку червоних. У грудні 1917 року Центральна Рада намагалася знайти додаткові кошти та ввела податок у розмірі 25 карбованців на кожен наявний телефонний апарат в Україні. Згодом, 3 березня, уряд встановив примусові майнові податки для заможних та представників торговельно-промислових класів міст України, фактично обкладаючи міста контрибуцією, яка не була кращою, ніж та, яку запровадили

більшовики. Наприклад, Київ зобов'язаний був сплатити 35 мільйонів карбованців, а Харків – 50 мільйонів.

Центральна Рада стикалася з величезними боргами, включаючи високу заборгованість перед підприємствами Донбасу, яка становила 192 мільйони карбованців на квітень. Крім того, у Центральній Раді були власні борги, і вже 2 листопада 1917 року вона взяла кредит на 1 мільярд карбованців з державної скарбниці на поточні потреби Генерального секретаріату. Усе це при попередньому боргу Російської імперії, який під час війни зрос до 55 мільярдів рублів навесні 1917 року з 5,5 мільярдів рублів у 1913 році [23].

Країна опинилася в ситуації правового хаосу, де на місцях діяли думи як органи виконавчої влади, а за збереження громадського порядку відповідали добровільні загони самооборони. В сільських районах переважала отаманщина, де цілі території жили за рахунок грабежів залізниць і нападів на міста.

"Українські державні фінанси були зовсім порожні, держслужбовці не отримували жалувань протягом більше як місяця, а уряд змушений був здобувати фінансування шляхом реквізиції, включаючи цукор на цукрових заводах. Натомість, вони видавали документи, які свідчили про отримання грошей", – сказав посланець Австро-Угорщини в Україні, граф Йоганн Форгач, що охарактеризував складну ситуацію.

Згідно з Брестською угодою, Україна була зобов'язана постачати хліб, харчові продукти та сировину країнам Четверного Союзу. Однак Центральна Рада не мала можливостей забезпечити виконання цих обов'язків.

Німці ставилися до ситуації дуже серйозно, оскільки продовольча криза в імперії кайзера погіршилася. Вони розглядали можливість повноцінної військової окупації України. В цьому контексті хліборобський з'їзд, що відбувся у Києві 29 квітня 1918 року, оголосив Павла Скоропадського гетьманом України, уникаючи найгіршого сценарію, який можливо передбачали німці та австрійці.

Пан або пропав

Гетьман Скоропадський був усвідомлений тим, що йому належить діяти за принципом "або пан, або пропав". Він розумів, що гетьманат повинен

продемонструвати реальні результати, або його противниками стануть і розчаровані союзники-німці, і обурені втратою влади українські соціалісти. Водночас Україна мала значний економічний потенціал, тому Павло Скоропадський вирішив ризикнути і взяв на себе відповідальність [22].

По-перше, гетьман скасував закони Центральної Ради щодо соціалізації.

У своєму "Листі до всього українського народу" від 29 квітня 1918 року було заявлено: "Права приватної власності, як основи культури і цивілізації, відновлюються повністю, і всі закони колишнього Українського Уряду, а також тимчасового уряду російського, анулюються і скасовуються. Встановлюється повна свобода при здійсненні купівлі-продажу земель... У сфері економіки і фінансів надається повна свобода торгівлі та сприяється розвитку приватного підприємництва і ініціативи".

Реалізувати це на практиці було надзвичайно складно, оскільки вимагалось пожертвувань з соціальних сфер. Робітники повинні були відмовитися від вже запровадженого Центральною Радою восьмигодинного робочого дня, а селяни мали добровільно повернути розподілену землю попереднім власникам.

Українські соціалісти (а згодом і більшовики) малювали жахливі картини про стягування контрибуцій із селян панськими каральними загонами. Проте свідки описували ситуацію трохи інакше.

"Уїзд не був повністю в руках поміщиків - лише 20,32% землі належало дворянам і чиновникам. Крім того, існувало всього 17 маєтків, що перевищували 500 десятин землі... Протягом гетьманату лише двоє поміщиків із Лубенського уїзду скористалися правом вимагати грошову компенсацію за втрати майна... Загалом, поміщики з Лубенського району намагалися ліквідувати (як це виглядало тоді) революцію якнайбільш мирним шляхом і проявили в цьому багато розсудливості і розуміння", - зауважував старшина Лубенського охоронного куреня і пізніше офіцер Добровольчої армії Микола Раєвський [23].

Результати відновлення приватної власності (хоча це було і боляче) вже восени 1918 року дали свої позитивні результати. Обставини були сприятливими - зобов'язання щодо постачання харчів і сировини до Німеччини та Австро-

Угорщини відкрили ринки для української продукції та фактично створили умови вільної економічної зони. Гетьманська держава вдало скористалася цими можливостями.

У відповідь, Центральні держави поставили різноманітні товари, які були потрібні Україні. До жовтня 1918 року Україна отримала 21 428 вагонів вугілля, 700 вагонів солі, 5 вагонів емальованого посуду, 1651 сільськогосподарську техніку, 2160 тисяч крб рулонного паперу, а також нафту, газ, пастельну змазку для залізничних коліс та інші ресурси [24].

Розповсюджена твердження Винниченка та Шаповала (часто використовувана і більшовиками), що ціни на українські товари були встановлені австрійцями та німцями на їхню користь, не відповідає дійсності. Уряд настоював на максимально вигідних для себе умовах під час переговорів. Наприклад, 27 травня тріє ешелони із сільськогосподарською технікою прибули з Німеччини. Німці почали б продавати їх за 10 млн крб, але після переговорів з українськими чиновниками, вартість машин була зменшена вдвічі. "Він рішуче стояв на своєму під час конфліктів з німцями та австрійцями і не здавався, і коли приходилось вступати на якісь умови, через те що вони ставали агресивними і загрожували йому новими труднощами, він був дуже незадоволений кожною такою угодою", - так гетьман Скоропадський описував одного зі своїх міністрів.

Спраглих не нагодуєш

У 1918 році стало очевидним, що цей рік приніс багатий врожай і земельні власники здобували значний прибуток завдяки торгівлі з німцями. Ця обставина сильно розгнівала малоземельних селян, які нещодавно розподілили землю "рівними частинами". Якщо було очевидно, що державі потрібно негайно вирішувати земельне питання, то реформі заважали декілька перешкод.

По-перше, оголосивши про невідпливність права приватної власності, гетьманський уряд не мав можливості конфіскувати і перерозподілити всю землю, але мусив домовлятися з великими земельними власниками. Поміщики виступали проти реформи через вплив свого лобі в уряді, інколи навіть виражали сумнів у необхідності втручання в природний хід розподілу землі.

По-друге, для впровадження реформи потрібно було організувати роботу земельного міністерства. Були необхідні земельний кадастр (і тут уряд стикалася навіть з проблемою браку професійних землемірів) та Земельний банк, який було створено 23 серпня 1918 року для надання довгострокових позик на придбання земельних ділянок [25].

Гетьман Скоропадський висловлював свої наміри таким чином: "Безкоштовна передача не має у даному випадку ніяких серйозних підстав і просто у вищому ступені шкідлива. Виплата селянських грошей за землю, що купується, нарешті примусить їх пустити ці гроші в обіг, що значно облегшить уряд, даючи йому можливість значно скоротити друк нових знаків. Передача землі не безземельним, а малоземельним селянам. В цьому відношенні потрібно мати на увазі мету – державу, а не жалюгідну сентиментальність".

Ця ініціатива проведення земельної реформи була відома громадянам. "Був в опрацюванні закон земельної реформи, обмежуючий власність до 100 гектарів. Землю у великих власників мала викупить держава і переказать-продать селянам на найвигідніших умовах", – відзначав старшина Запорізької дивізії сотник Никифор Авраменко. "Ніколи ще аграрне питання не було настільки близьке до свого розумного вирішення, як у листопаді 1918 року на Україні", – зафіксував у своїх спогадах гетьман Скоропадський.

Оскільки уряд гетьмана не мав можливості негайно розподілити землю серед селян, були створені сприятливі умови для розвитку споживчої та виробничої кооперації на селі з метою покращення становища аграріїв. Протягом 1918 року кількість товариств споживчої кооперації зростає втричі (з 4873 в 1917 році до 15 000 в 1918 році). Балансова сума капіталів 3,3 тисяч кредитних спілок досягла 185,5 млн крб, і союз "Централ" навіть викупив фабрику сільськогосподарських машин у Німеччині за 17 млн марок, щоб забезпечити нею членів своїх товариств.

Але саме земельне питання виявилось однією з основних причин заляму гетьманату. Селяни вже зазнали "соціалізації" від Центральної Ради і бажали землі без зайвих умов і викупу. Кооперативні спілки від вершини до основи були

насичені соціалістами і стали основним майданчиком для антигетьманської пропаганди [26].

Соціальна обстановка в Україні на момент приходу гетьмана до влади була дуже напруженою, оскільки країну охоплювало велике безробіття. На початку 1918 року сталася неорганізована демобілізація російської армії, і в Україні опинилося близько 4,2 мільйонів колишніх військовослужбовців, які не мали стабільних джерел доходу. До цього приєднувалися сім'ї загиблих воїнів.

"Це були дружини офіцерів, матері та дві доньки, і всі троє чоловіків загинули від рук більшовиків в один і той же день, залишивши їх без засобів до існування, і у них було кілька маленьких дітей. Їм не було надано жодної пенсії. Таких сімей було надзвичайно багато", - відзначав гетьман Скоропадський. Більше біженців прибували з більшовицької Росії. Збільшення кількості безробітних стало великим викликом для уряду.

У липні 1918 року Міністерство праці Української Держави зареєструвало 200 тисяч безробітних і передбачало, що ця кількість збільшиться до 500 тисяч у серпні. Серед цих людей поширювалися агітаційні впливи анархістів, більшовиків і прибічників "єдиної-неділимої України". Уряд повинен був надати їм можливість працевлаштування, і для цього потрібно було сприяти розвитку виробництва [27].

Більшість українських підприємств мали іноземних власників, наприклад, у 1913 році 80% виробництва чавуну в Україні належало французьким інвесторам, які опинилися на іншому боці фронту. Тому уряд почав фінансування підприємств і сприяння вітчизняним підприємцям. Були зроблені компроміси в культурних питаннях, оскільки було необхідно привернути фахівців і підприємців російського і єврейського походження. Промисловість почала відновлюватися. Видобуток вугілля, наприклад, під час гетьманату зріс з 30 мільйонів пудів за часів Центральної Ради до 50 мільйонів [27].

Ще одним способом боротьби з безробіттям стали громадські роботи. 5 серпня 1918 року гетьман затвердив відповідний указ, який передбачав виділення коштів на зміцнення об'єктів, таких як Андріївська гора в Києві, могила Тараса

Шевченка в Каневі, видобуток каменю біля сіл Лозоватка та Селище і багато інших. Серед планів уряду було також будівництво шлюзо-каналної системи від Балтійського моря до Чорного моря та гідроелектростанцій на ріках Дністр, Буг та Дніпро.

Незважаючи на те, що до квітня 1918 року в українців вже були у руках кредитові білети номіналом 100 крб і знаки державної скарбниці на 25 та 50 крб, головною валютою в Україні все ще залишався російський рубль. Рубль стрімко втрачав свою вартість через масовий друк більшовиками неспрошених банкнот, які не мали відповідного підґрунтя. Також виникли проблеми з карбованцем - під час відступу з Києва більшовики захопили запаси білетів номіналом 100 крб та обладнання для їхнього друку, що призвело до заповнення українського ринку карбованцями російського походження.

Гетьманський уряд завжди відображав свою негативну позицію стосовно російської валюти. "Досягти добробуту в Україні за наявних обставин можливо лише відокремавшись від Росії", - висловив 10 травня 1918 року міністр фінансів Української Держави Антон Ржепецький. 3 травня почали створювати апарат управління, який в серпні розпочав процес виходу України з рублевої зони.

14 серпня гетьман затвердив закон, що забороняв імпорт російських цінних паперів на територію України та обмежував ввезення рублів на суму 10 тисяч. За тим часом, у обіг надходили українські гроші - карбованці, а пізніше і гривні (1 крб = 2 грн) [28].

Важливим етапом у встановленні національної валюти було створення Українського державного банку. Формально його заснувала ще Центральна Рада, але фактично це було лише перейменування Київської контори імперської установи, без створення фондів та введення бухгалтерського обліку. Провінційні відділення, такі як Харківське та Одеське, функціонували окремо. Тому державний банк фактично створювали з нуля.

10 серпня 1918 року гетьман схвалив статут і виділив кошти для формування капіталу Українського державного банку [28].

Конкретно до кінця вересня 1918 року митна служба була введена в дію, і прикордонні пропускні пункти почали працювати. 10 вересня між Україною і Центральними державами була укладена "Угода про мито", яка регулювала обсяги митних платежів при перетині кордону Української Держави. Німці та австрійці не лише розраховувались за поставлений хліб за договірними цінами, але також сплачували мито за нього. Ця ситуація викликала певне незадоволення, називаючи її "грабіжницькою окупацією".

Під час гетьманату Україна стикнулася з двома митними конфліктами - з Румунією та Кримом. Останній конфлікт призвів до того, що в жовтні 1918 року керівництво Криму згодилось на автономію та вступ до складу України.

"Під час революції населення майже припинило сплачувати податки. Низький рівень збору податків вимагав створення більш ефективної системи збору, і для цього був прийнятий закон про скарбові та розсильні збори, а також про волосних збори для сільського населення", - зазначав Федір Лизогуб, отаман-міністр (прем'єр-міністр) уряду Української Держави.

Система оподаткування населення на той момент була недостатньо організованою, особливо у разі робітників, які вважали, що їхні доходи призначені виключно для багатих класів, хоча оподатковувались лише ті особи, які заробляли більше 1000 крб на рік (при ціні 60 крб за фунт білого хліба).

На початку своєї діяльності гетьманське Міністерство фінансів мусило визначити обсяги доходів та видатків, оскільки Центральна Рада не змогла створити бюджет для країни. Джерела доходів ілюструють державні бюджети, подані уряду наприкінці вересня 1918 року [29].

Найбільший дохід для держави був отриманий від скарбових операцій з цукром - 1322 млн крб (державна цукрова монополія була запроваджена 7 травня 1918 року), а також залізницями - 693 млн крб. Додатково, скарбові операції з алкоголем приносили 350,9 млн (державна монополія на винокуріння була запроваджена 9 травня 1918 року).

Для економіки, яка фактично будувалася зі зразка, досягнутий результат був надзвичайно вражаючим. "Наше фінансове положення в жовтні було

настільки стійким, що ми сподівалися, що кошторис нового року буде складено без дефіциту", - відзначав Павло Скоропадський.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі ми докладно розглянули історичні передумови, що передували встановленню гетьманату, а саме перехід від діяльності Центральної Ради до епохи гетьманської влади. Ми також провели аналіз політичного ландшафту, ідентифікувавши ключові політичні сили та групи, які впливали на перебіг подій у цей період, включаючи внутрішні та зовнішні вектори впливу.

Суттєвою частиною розділу був огляд соціально-економічного стану України на момент приходу Павла Скоропадського до влади. Цей огляд відобразив складну ситуацію в країні, яка потребувала невідкладних змін для подальшого розвитку та забезпечення стабільності.

У підсумку, встановлення гетьманату було обумовлено численними факторами, і лише при ретельному розгляді історичного, політичного та економічного контексту можна зрозуміти повну картину та наслідки цих подій. Подальший розвиток подій в Україні в той період визначився великою кількістю факторів, і їх врахування є ключовим для належного розуміння тогочасної ситуації та її наслідків.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СКОРОПАДСЬКОГО

2.1. Економічні реформи: стратегії та результати

Діяльність гетьманського уряду в економічній сфері була обумовлена декількома вагомими факторами. По-перше, Павло Скоропадський та еліта, що його оточувала, розуміли, що консолідація консервативних власницьких груп, при підтримці німецько-австрійських союзників, дозволила їм припинити соціалістичні експерименти, які проводила Центральна Рада, і встановити гетьманський режим. Ці сили очікували певних переваг від нового уряду.

По-друге, необхідність здобуття більшої підтримки серед середніх селянських верств спонукала владу до проведення земельної реформи.

По-третє, відповідно до Брестських угод, Україна зобов'язалася забезпечити постачання хліба та сировини союзникам, що потребувало впровадження продовольчої політики на користь союзників [28].

По-четверте, створення та впровадження міцної фінансової політики з акцентом на фіскальні аспекти були важливими для поповнення державної скарбниці та підсилення національної валюти.

По-п'яте, розбудова промисловості та транспортних мереж, які відчували занепад під час війни, сприяла економічній стабілізації і зменшенню соціальних напруг.

Проблема земельного власності є однією з фундаментальних складових суспільних відносин і відзначалася через цілі тисячоліття, спричиняючи

конфлікти, боротьбу та війни. Період Української революції 1917-1921 років не став винятком. Нерозв'язаність аграрної проблеми мала серйозний вплив як на долю українського селянства, так і на сам хід революції [28].

Дослідження аграрної політики гетьмана Павла Скоропадського в 1918 році має важливий історично-пізнавальний зміст, але також може бути розглянуте в контексті сучасних складних процесів реформування земельних відносин в Україні. Вже в першій Грамоті гетьмана були визначені принципові засади аграрної політики, включаючи повне відновлення права на приватну власність, розглядане як "фундамент культури і цивілізації". У цей час було скасовано всі розпорядження українського і Тимчасового урядів із земельних питань, а також відмінено закон про соціалізацію землі. Гетьманат дозволив вільну купівлю-продаж землі та сформулював концепцію майбутньої земельної реформи, яка передбачала "відчуження земель від великих власників за їх справедливою вартістю для подальшого передачі малоземельним сільським жителям".

У формуванні поглядів Павла Скоропадського на основні принципи земельної реформи можна відзначити кілька чітких джерел впливу. По-перше, це столипінська реформа, яку він відверто підтримував. Ймовірно, саме під її впливом погляди великого землевласника еволюціонували в напрямку підтримки фермерського господарювання. У майбутньому він стверджував: "Я також вірив у дрібні господарства, особливо на Україні, і неодноразово говорив, що моя кінцева мета - бачити Україну, покриту виключно дрібними, високопродуктивними, приватними господарствами..." [29].

По-друге, важливим джерелом впливу на погляди Павла Скоропадського щодо основних принципів земельної реформи була програмна платформа Української народної громади, яку очолював сам гетьман. Саме в цьому документі відобразилося ліберально-консервативне бачення шляхів вирішення земельного питання. Не випадково, фундаментальні положення програми УНГ, такі як право на приватну власність, можливість купівлі-продажу землі та відчуження земель від великих власників для передачі їх хліборобам, практично буквально відображалися у Грамоті гетьмана від 29 квітня.

По-третє, важливим фактором, що вплинув на погляди Павла Скоропадського стосовно основних принципів земельної реформи, була позиція Української демократично-хліборобської партії (УДХП). Ця партія також підтримувала ідею ліквідації великих землевласностей та наділення селянами землею за викуп. Павло Скоропадський вважав УДХП "надзвичайно корисною" не лише через спільні погляди на земельну реформу, але і як протиположність Союзу земельних власників, який стійко відстоював непорушність поміщицького землеволодіння.

Нарешті, необхідно враховувати умови, які були висунуті німецьким командуванням, щодо вирішення земельного питання. Німці вважали, що це питання має бути вирішене через відновлення приватної власності та оплату селянами вартості отриманої землі. Крім того, вони вважали за можливе залишити більші земельні господарства для підтримання продуктивності сільського господарства. Ці вимоги переважно співпадали з реформаторськими намірами гетьмана.

Павло Скоропадський був повністю свідомий того, що земельна реформа мала величезне значення не лише для аграрної політики, але і для забезпечення стабільності державного ладу, збереження спокою в краї, і підтримання відносин з німецьким командуванням. Він оцінював реформу земельних відносин як "корінне питання нашої політики", хоча пізніше висловився більш емоційно щодо цього питання, назвавши його "проклятим земельним питанням" [30].

Підготовка та впровадження земельної реформи були доручені Міністерству земельних справ, і вибір особи на посаду міністра став ключовим аспектом в реалізації цього значущого та об'ємного проекту. У першому уряді, який формував перший голова уряду Микола Устимович, розглядалася кандидатура Григорія Кияниціна, представника Української народної громади. Проте пізніше гетьман запропонував цю посаду Анатолію Зноско-Боровському, керівникові Союзу хліборобів. Проте, виявилось, що погляди Зноско-Боровського були абсолютно протилежними гетьманському візі щодо вирішення земельного питання.

У своїх спогадах Павло Скоропадський наголошував, що вибір міністра земельних справ став особистим рішенням голови Ради Міністрів Федора Лизогуба. Він рекомендував Володимира Колокольцева, який був вченим агрономом та видатним харківським земським діячем і мав добру репутацію. Гетьман визначав, що Колокольцев не мав глибоких українських переконань та не володів державною мовою, але його твердість у намірах провести розумну аграрну реформу була важливою [31].

Міністерство земельних справ відіграло важливу роль у підготовці законодавчої бази для земельної реформи. Проте, початковий етап розробки законів стався ускладненим через відсутність необхідних статистичних даних, що вимагалися для обґрунтування законопроектів. Це призвело до затримки у реалізації реформи.

10 травня була опублікована урядова декларація, яка відповідала звинуваченням нової влади в державному перевороті та встановленні авторитарного режиму. У цій декларації уряд був змушений спростовувати звинувачення у служінні інтересам великих землевласників та ігноруванні потреб селянства, хоча сам гетьман не планував надавати землю безземельним [32].

Намагання прискорити прийняття законодавства щодо земельної реформи та його адаптація до поточних потреб вплинули негативно на якість прийнятих законів. Наприклад, закон про право на врожай 1918 року не врегулював питання щодо сировини для цукрових заводів, що спричинило проблеми. Рада Міністрів була змушена ухвалити окремий закон, який визначив власність цукрових заводів на врожаї буряків, незалежно від умов посіву. Така політика сприяла інтересам цукрових заводів та гарантувала поставки сировини для виробництва цукру.

Однією з найважливіших економічних проблем, яку гетьманат ставив перед собою, було забезпечення належного функціонування продовольчої сфери. Умови тривалої війни, мобілізація продовольчих ресурсів для потреб армії, наслідки експропріаторських дій селянства в період Центральної ради, більшовицька агресія на початку 1918 року, а також зменшення площі посівів на практично половину, усього це супроводилося бюджетним дефіцитом та

створювало загрозу розрухи в сільському господарстві та складнощів з постачанням продуктів харчування на внутрішній ринок та для поставок хліба та сировини до Центральних держав.

На початку урядової діяльності Української Держави, міністром продовольчих справ став Юрій Соколовський, який був відомим агрономом та активним учасником земельних рухів в Полтавщині та єдиним кадетом. Його заступником був Микола Гаврилов, досвідчений фахівець, який вже раніше обіймав цю посаду. Глибокі знання та професійний досвід цих фахівців дозволили міністерству розробити стратегію управління продовольчою справою, яка передбачала централізацію, значне державне кредитування, економічну стимуляцію виробників та боротьбу зі спекуляцією [33].

На початку червня була створена Українська продовольча рада, до складу якої увійшли провідні фахівці Мінпроду, Мінторгу та Головної господарської централі союзників. Ця рада визначила територію України на три категорії для оптимізації системи постачання харчових продуктів.

У середині липня Державне хлібне бюро (ДХБ) почало функціонувати як спеціальний орган Мінпроду. До складу ДХБ входили товариства хлібно-біржевої торгівлі, кооперативи та союзи виробників зерна, а також власники та орендарі млинів та круп'яних заводів. Це бюро отримало виключні права у справі заготівель, зберігання, перероблення та транспортування хлібопродуктів, а також надавалося право реквізиції харчових продуктів та торгових підприємств [33].

Ця продовольча політика вимагала значних фінансових ресурсів, особливо для виконання зобов'язань перед Німеччиною та Австро-Угорщиною. Уже у травні були відкриті кредити на суму 230 мільйонів карбованців для заготівлі м'яса, яєць, овочів та упаковки для експортних поставок. Продовольче виробництво також вимагало фінансування для забезпечення ефективності цукрової промисловості та інших секторів. Усього було виділено значні кошти для цих цілей, що робило продовольчу справу однією з найбільших статей витрат у державному бюджеті Української Держави у 1918 році.

Незважаючи на значні видатки, виконання продовольчої політики було значно ускладнене неефективною роботою апарату міністерства та заангажованістю окремих його працівників у спекулятивну діяльність. Фактично, спекуляція широко розцвітала ще з часів попереднього уряду і виглядала як "поганий крок, що висмоктує економічні ресурси країни". У листопаді 1918 року, гетьман П. Скоропадський висловив свою обуреність цим явищем і звернувся до голови уряду з листом, в якому вказав на наростаючий розмір спекуляції, особливо в Києві та інших містах. Голова держави наказав Урядові терміново розробити та представити йому план заходів для боротьби з цією проблемою.

Навіть не зважаючи на наявність значних продовольчих ресурсів в сільській місцевості України, процес заготівлі продовольства відбувався досить повільно. У багатьох промислових центрах стали помітні проблеми з постачанням хліба та виникли труднощі в забезпеченні продовольчими товарами. Щоб забезпечити населення хлібом, міські влади вводили обмеження на продаж – наприклад, у Миколаєві було обмежено продаж більше ніж 4 фунтів хліба на одну особу щодня, а деякі міста вводили систему квотування для покупки продуктів.

Повільний темп заготівель на експорт, різке зростання цін і поширення спекуляцій хлібом викликали занепокоєння Павла Скоропадського. У своєму листі до голови Ради Міністрів, Федора Лизогуба, гетьман висловив незадоволення заходами уряду у боротьбі зі спекуляцією, підкреслюючи, що "ситуація в цьому секторі викликає загальне обурення та непокій серед населення". Незважаючи на вагання прем'єр-міністра, гетьман настоював на відставці міністра продовольства Юрія Соколовського [34].

Міністерство продовольства досягло схвалення цін на зернові та фураж радою міністрів. З 1 липня по 1 грудня 1918 року були встановлені фіксовані ціни: за пуд пшениці - 9,6 крб., жита - 7,8 крб., ячменю - 6,9 крб. Далі передбачалося послідовне зниження цін, а саме з 1 грудня 1918 року та 15 травня 1919 року в середньому на 15%.

Поза хлібною монополією в Українській Державі існували ще цукрова та спиртова монополії. Вони мали забезпечувати внутрішнє споживання та експортні

поставки. Протягом 1918 року було вироблено 46 мільйонів пудів цукру-піску і 13,3 мільйонів пудів рафінаду. Зобов'язання України перед союзниками включали вивіз 6,5 мільйонів пудів цукру та 20% від загального обсягу виробництва - 4 мільйони відер скарбового спирту. Всі зусилля міністерства були спрямовані переважно на виконання зобов'язань держави з поставок продуктів та сировини до Німеччини та Австро-Угорщини [35].

Українська Держава успадкувала фінансову систему в стадії формування від УНР. Для відновлення економіки було необхідно створити власну валюту, розробити банківську систему, створити Державну скарбницю, розширити мережу фіскальних установ і збалансувати бюджет, серед інших завдань. Вирішення цих завдань було покладено на Міністерство фінансів, яким керував відомий фахівець у галузі банківської та кредитної справи, член партії кадетів Антон Ржепецький. Він був єдиним членом уряду, який постійно служив у різних складах уряду.

З самого початку своєї діяльності нова влада стикалася з гострим дефіцитом грошових коштів для виплати зарплати, утримання державного апарату та кредитування промисловості та сільського господарства. 9 травня за пропозицією А. Ржепецького Рада Міністрів затвердила емісійний випуск грошей Державної скарбниці на суму 400 мільйонів карбованців, а пізніше ще 500 мільйонів карбованців [36].

Усвідомлюючи, що безпосередній випуск грошей може спричинити інфляцію, уряд 12 травня вирішив випустити 3,6% облігації внутрішньої позики на 500 мільйонів карбованців. Пізніше, постановою від 9 липня, Рада Міністрів затвердила ще один схожий за обсягом випуск державних облігацій. Також було дозволено обіг в Україні цінних паперів позик, які видавалися або гарантувалися колишнім російським урядом, а також сплата відсотків за них.

Поповнення грошової маси в Українській Державі відбувалось шляхом друку грошей у Німеччині, замовлених як УНР, так і гетьманатом. Усього уряд замовив друк грошей на суму 11,5 мільярдів гривень, проте насправді отримав лише близько 4 мільярдів. Міністерству фінансів довелося вирішувати проблему

нестачі розмінних грошей. Для цього було відновлено практику випуску розмінних марок-шагів, які еквівалентні були половині копійки, що значно спростило проведення розрахункових операцій.

Антон Ржепецький відстоював тверду позицію стосовно обігу німецької та австрійської валюти в Україні і виступав проти завищення їх курсу, яке намагалися нав'язати представники Центральних держав. Він настоював на тому, щоб всі валютні операції проводилися через кредитну канцелярію Міністерства фінансів. 22 червня уряд ухвалив закон про обмеження спекуляцій іноземною валютою, встановивши сувору карну відповідальність. Також були прийняті заходи для обмеження ввозу російських грошових знаків в Україну - не більше 20 тисяч на одну сім'ю.

Фактично, було проведено реорганізацію Державного банку, оскільки Центральна Рада лише оголосила про перетворення Київської контори Державного банку Росії у Український Державний банк. Офіційно робота щодо створення національної банківської установи завершилася 10 серпня зі затвердженням статуту Державного банку. Його основний капітал становив 100 мільйонів карбованців та 10 мільйонів запасного. Банк розгалужував свою мережу установ, включаючи Київську, Харківську та Одеську контори, а також 21 відділення.

Постійний дефіцит державного бюджету націлював владу на впровадження жорсткої фіскальної політики. Було відновлено горілчану та тютюнову монополії, і акцизні ставки на вино, горілку, спирт систематично зростали. Те саме стосувалося продукції цигаркової та сірникової промисловості [37].

Був введений патентний збір для виробництва та продажу квасу, морсів, штучних мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв. Оподатковувались публічні вистави, розваги, імпорт гральних карт. Також ввели гербовий збір за всіма видами актів, документів, звернень тощо. Навіть проїзд і переправу худоби через дніпровські мости обкладали податком.

Отже, в результаті реалізації економічної політики, спрямованої на приватну власність, Українська Держава зробила значні кроки у створенні

ефективної фінансово-банківської системи, впровадила прогресивну аграрну реформу, покращила роботу залізничного транспорту та розвинула зовнішню торгівлю. Проте уряд стикався з численними викликами, що гальмували економічний розвиток. Спочатку, це були наслідки глибокої економічної кризи, а також обмеження, накладені гетьманом, який був відомий як супутник центральноєвропейських імперій.

Головними перешкодами були гальмування земельної реформи, проблеми у сфері продовольства, валютно-курсова асиметрія та обмеженість зовнішньоторговельних зв'язків. Іншими словами, короткотерміновий характер існування гетьманської держави також негативно вплинув на розвиток економіки.

Таким чином, політика Павла Скоропадського у сфері освіти в Українській Державі безсумнівно спрямовувалася на захист та розвиток національних інтересів українського народу. Гетьман, беручи до уваги важливість освіти, вкладав особливий акцент на створення міцного фундаменту для майбутньої України. Українські навчальні заклади грали важливу роль у розвитку національної культури та стали покладачами основ для національного відродження, незважаючи на всі труднощі того періоду.

Слова Н.В. Єфремової, яка стверджує, що "Підсумком існування Української Держави 1918 року було не лише її падіння. Попри зовнішні та внутрішні негаразди, міністерські кризи та бойкот гетьманській політиці з боку національних партійних кол, Українська Держава залишилася найміцнішою формою самостійної України у період визвольних змагань 1917-1921 років", відображають важливість та значущість цього історичного періоду. Навіть у складних економічних умовах, уряд виділяв значні кошти на підтримку освітніх закладів, що дозволило досягти значних досягнень у створенні національної системи освіти. Цей позитивний досвід реформ варто враховувати і в сучасному контексті.

Українська історія завжди була нерозривною частиною сімейних традицій гетьманської родини Павла Скоропадського та його родичів. Отже, при очоленні Української Держави Павло Скоропадський відчував невід'ємну зобов'язаність

підтримувати та сприяти розвитку української культури. Він прагнув створити всі необхідні умови для того, щоб у школах діти навчалися рідною мовою та знати докладно історію та географію України. Проте важливо підкреслити, що Павло Скоропадський ні в якому разі не виступав проти культур та традицій інших народів, він вважав, що кожен народ має право на повагу до своєї культури та спадкування, і всі культури заслуговують на шану та визнання [35].

В родині гетьмана вірили, що українська культура є міцним фундаментом для існування і розвитку різних культур, включаючи російську. Вони вважали це спільне розмаїття за велику цінність для людства. При цьому, уряд Павла Скоропадського надавав певну фінансову підтримку навчальним та культурно-освітнім закладам, які служили інтересам національних меншин. Наприклад, 11 липня 1918 року Рада Міністрів виділила фінансову допомогу у розмірі 87700 карбованців на організацію курсів для вчителів єврейських шкіл у Києві, Одесі та Катеринославі.

Велика увага внутрішній політиці гетьмана була приділена питанню освіти. Однією з ключових мет гетьманства було створення єдиної системи навчальних закладів, яка гарантувала б рівні можливості для учнів у руху від найнижчих до найвищих рівнів освіти. Вже в квітні 1918 року спеціальна комісія Міністерства Народної освіти визначила завдання відкрити 4 університети в Українській Державі, зокрема у Києві, Кам'янці-Подільському, а пізніше у Полтаві та Чернігові.

Міністр освіти, професор М.П. Василенко, який раніше був попечителем Київської шкільної округи і мав значний досвід у керівництві освітніми справами, заявив на першій нараді членів ради міністерства 9 травня 1918 року: "Певної програми у мене ще немає, бо я зовсім не уявляю собі, що робилося, що зроблене, і що стоїть на черзі роботи моїх попередників... Я сюди прийшов не ламати, а продовжувати тут зроблене й бажаю найширшого та найглибшого розвитку української національної школи... Мій вступ на посаду міністра освіти є свідченням продовження нашої роботи, і загальна наша мета - розвиток української національної культури та створення умов, що сприяють її розвитку."

У 1918 році гетьманський уряд прийняв важливі закони, спрямовані на розвиток освіти. Серед цих законів були такі [36]:

1) Закон про об'єднання різних початкових шкіл до єдиного типу та збільшення державної підтримки для цих шкіл.

2) Закон щодо скасування органів управління колишніми церковно-парафіяльними школами та передачу їхнього майна місцевим і земським шкільним управам.

3) Закон про уніфікацію та вирівнювання всіх сільських початкових шкіл.

4) Закон про обов'язкове вивчення української мови, а також історії та географії України в середніх школах.

Спеціальна комісія під керівництвом товариша міністра освіти П. Холодного продовжила розробку проекту єдиної освітньої системи в Україні та навчальних програм для шкільних предметів.

Українська Держава під керівництвом гетьмана поклала особливий акцент на задоволення культурних потреб національних меншин, які проживали на її території. Під час Гетьманату було створено 35 єврейських і 12 польських гімназій. Також варто відзначити, що гетьманський уряд приділяв велику увагу підготовці педагогічних кадрів для національних шкіл. 25 червня 1918 року Рада Міністрів виділила необхідні фінансові ресурси для організації курсів для вчителів польських і єврейських шкіл [33].

В урядовому повідомленні, яке всі члени Ради Міністрів підписали на початку травня 1918 року, уряд виразив рішучий замір впроваджувати ідею подальшого всебічного розвитку української національної культури, гарантування права української мови в школах, державних та громадських установах і зміцнення всіх аспектів української державності. Однак, на початку своєї діяльності, уряду довелося стикається зі складністю в створенні національної школи, оскільки значна кількість вчителів не мали володіти українською мовою.

Для вирішення цієї проблеми були організовані курси підвищення кваліфікації для вчителів. Уже навесні 1918 року Міністерством народної освіти і мистецтв був розроблений план курсів трьох типів: 1) лекторські (проводилися в

Києві, Харкові та Одесі з 12 травня по 12 червня), 2) для вчителів середніх та вищих початкових шкіл (зокрема, у Харкові – з 10 червня по 10 липня), 3) для народних учителів нижчих початкових шкіл, які охоплювали 50 пунктів по всій Україні. Крім загальноосвітніх та українознавчих предметів, ці курси включали важливі дисципліни, такі як психолого-педагогічні. Активний запис вчителів на ці курси в деяких повітах свідчив про підтримку ідеї українізації шкільної системи, але не всі підтримували цей напрямок.

Якщо ми використовуємо термін "український народ", маємо на увазі етнічних українців, які сформувалися на конкретних географічних теренах України (її етнічних землях) і об'єднані спільним походженням, політичною і етнічною історією, традиціями, звичаями, мовою, етнічною самосвідомістю та самоназвою, культурою тощо.

Під визначенням "українська нація", ми маємо на увазі етнополітичну спільноту, до складу якої входить як титульний український етнос, так і різноманітні етнічні меншини (росіяни, євреї, поляки, німці та ін.), що проживають на українських етнічних землях довгий час і усвідомлюють себе громадянами Української держави та активно сприяють її розвитку [37].

Як відомо, однією з головних характерних ознак будь-якого народу є його рідна мова. Доля української мови та її носіїв, українців, була важкою та переповненою протягом багатьох століть. Незважаючи на всі висловлені компліменти стосовно мелодійності, милозвучності, чарівності та старовинності нашої мови, важливим аспектом буття українського етносу є його історія бездержавності та включення в інші держави-метрополії, що зводило нашу мову до низького статусу – чи то як зіпсовану польську, чи як спотворену російську (відому як "малоросійське наріччя"), і загалом її розглядали як другорядну мову для слуг та підданих.

Проте, слід відзначити, що Павло Скоропадський розумів велике значення української мови для етнічних українців. Під час Гетьманату українська мова була офіційно впроваджена на всіх рівнях суспільства. Наприклад, у серпні 1918 року гетьман ухвалив закон, який обов'язково встановлював вивчення української

мови, української літератури, а також історії та географії України у всіх середніх школах. Проте така політика не завжди знаходила підтримку в суспільстві, зокрема в Одесі, де українська мова не була популярною серед більшості містян, і впровадження її зазнавало пасивного опору.

У той же час, гетьман висловлював з гордістю наступну позицію: "Я люблю російську мову, якою українці не завжди користуються; максимум, вони прикидаються, що не цінують її. Я відчуваю пристрасть до центральної Росії, до Московщини, але українці переконані, що ця земля їм неприйнятна. Я вірю в велике майбутнє Росії, якщо тільки вона перетвориться на нові принципи, де кожна частина матиме однаковий вплив на прийняття рішень і де не буде, як зараз, ситуації, коли в Москві деякі кола дивляться на Україну, як на підлеглого. Українці не вірять в такий майбутній сценарій..."

Павло Скоропадський вірив, що мирне співіснування та співпраця російської мови, культури та інших аспектів з українськими традиціями і культурою є можливими, необхідними і корисними для обох слов'янських народів. Він підкреслював: "Українці постійно говорять про те, що я використовував російські ресурси для створення України. Це стало можливим, оскільки тільки українськими зусиллями було неможливо досягти значущого прогресу. Дійсно, культурний клас українців був дуже обмеженим за чисельністю. Це є однією з головних проблем українського народу. Багато людей вкладають свої душі у розвиток України і прагнуть до її культурного зростання, але вони самі належать до російської культури, і, незважаючи на свою підтримку української культури, вони не покинуть російської культури..." [37].

Усупереч цьому, гетьман продовжував помилково наголошувати на важливості підтримки культурних зв'язків з Росією, і він висловлював свою думку так: "Я вважаю, що важливо, щоб діти вдома і в школі використовували мову, якою їхні матері їх навчали, і мали глибокі знання про історію та культуру України. Водночас, відкидаючи ідею відокремлення від Росії, особливо в культурній сфері. При наявності російської та української культур ми можемо розвиватися і процвітати. Якщо ми відмовимося від першої, ми станемо лише

послідовниками інших націй і ніколи не зможемо створити власну велику культуру".

Проте, на жаль, Павлу Скоропадському не вдалося досягти міжетнічного порозуміння і загальнонаціональної єдності. Люди, які мали великоросійське світогляд і погляди, не могли створити незалежну, самостійну, демократичну українську державність. Незважаючи на їхні спроби, результатом виявилася ще одна Російська імперія, чи щось подібне до неї. Це підкреслюють слова В. Винниченка, свідка та учасника цих подій: "Незважаючи на декларації, що українська мова є державною на Україні, Сенат більшістю голосів вирішив, що російська мова також повинна бути державною мовою... Навіть на провінції, де було заявлено про необхідність української мови в урядових справах, українців-урядовців вигнано, арештовано або навіть розстріляно, і їхні місця зайняли видатні прихильники істино-руської ідеї..." [37].

Згідно з П. Христюком, в Українській Гетьманській Державі спостерігалось збільшення кількості проросійськи налаштованих політичних партій та їхніх пропагандистських видань. Також розпочався активний русифікаторський похід проти української мови та освіти, і загострювалася напруженість між патріотичними українськими силами та проросійськими (Великомосковськими), на бік яких став П. Скоропадський.

Аналізуючи державотворчу діяльність П. Скоропадського, можна прийти до висновку, що Українська Гетьманська Держава зазнала невдачі, передусім через світоглядні та державницькі переконання гетьмана. Хоча він належав до видатного козацького роду, але як особистість Павло Петрович сформувався в умовах Російської імперії, і поза нею він себе не уявляв. Саме тому для нього українськість була лише формою, тоді як російська великодержавність вважалася його сутністю. Зі знищенням царської влади в уявленні Скоропадського відбулася світоглядна криза, і він залишився вірним монархістом, але політичні реалії вже були зовсім іншими.

Таким чином, завдяки діяльності Павла Скоропадського відбулися певні позитивні зрушення та зміни в житті українського народу. Особливо важливими

були розвиток та впровадження української мови у всі сфери суспільства, зокрема в освіту, культуру та науку. Проте слід відзначити, що не завжди реформи, пов'язані з упровадженням української мови, були послідовно українськими, іноді вони були суперечливими і піддалися впливу як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин.

Павло Скоропадський бажав підтримувати українську мову та культуру, а також прагнув, щоб Україна, як незалежна країна, існувала. Однак у нього була одна суттєва помилка - він не зміг відокремити Україну від Російської імперії та зробити її незалежною. Тому українську мову продовжували принижувати протягом тривалого часу. Ймовірно, П. Скоропадський вважав, що Україна є частиною Росії, але це погляд ніколи не був і не буде правдою. Гетьман виражав свою прихильність до російської мови, в той час як український народ прагнув до свободи для української мови. Він вважав, що українська мова, культура та російська мова можуть співіснувати разом, проте це було невірним підходом, оскільки український народ завжди бажав, бажає і буде бажати незалежності [38].

2.2. Соціальна політика і культурні ініціативи: освіта, мова, культурна ідентичність

Питання реформування освітньої системи під час УЦ Ради не було висуване на передній план. Уряд УНР не вважав необхідним раптово змінювати існуючу структуру освіти, але ставив акцент передусім на українізації навчального процесу. Навіть видача підручників українською мовою стикалася з великими труднощами через фінансові обмеження у державному бюджеті.

Уряд П. Скоропадського розпочав свою роботу у сфері освіти зі створення національної школи, але цей процес також був складним. У початковій школі більшість вчителів володіли українською мовою і бажали викладати нею. У середній та вищій освіті було багато російськомовних вчителів, які були проти ідеї швидкої українізації освіти. Тому, 10 травня 1918 року, була опублікована "Заява гетьманського уряду", в якій висловлювалася необхідність настійного впровадження ідеї подальшого розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови в школах, державних та громадських установах та закріплення всіх аспектів української державності [34].

Проте моя основна увага спрямована на початкову та середню освіту. У 1918 році Міністерство освіти Української Держави взяло на себе фінансування 50 українських гімназій, які були засновані громадськими організаціями під час УЦ Ради. Крім того, завдяки ініціативам гетьмана та його уряду, було відкрито понад 1200 початкових шкіл. Гетьманський уряд виділяв значні кошти на покращення умов у середніх школах. Наприклад, 29 липня 1918 року Рада Міністрів призначила 6 000 000 крб. для термінових економічних потреб державних загальноосвітніх середніх шкіл [33].

Освіта в початковій школі тривала 4 роки і була безкоштовною. Ці школи були добре забезпечені українською літературою та педагогами, які були готові проводити навчання українською мовою. Були розроблені детальні програми для викладання предметів українською мовою, а також складено список відповідних підручників. Завдяки державній підтримці, за короткий період було випущено понад 130 різних підручників у тиражі 2 мільйони примірників. У липні 1918 року були виділені кошти у розмірі 88 987 025 крб. для фінансування нижніх початкових шкіл.

Саме в початковій освіті були здійснені найбільш успішні заходи щодо українізації. Міністр освіти видав накази губернiальним і повітовим земським та міським управам 22 липня та 5 серпня, які вимагали, починаючи з навчального року 1918-1919, здійснювати навчання в початкових школах для українців українською мовою. У тих початкових школах, де українці становили менше 50% учнів, дозволялося проводити навчання "мовою, яка використовується в школі", але обов'язково вводили предмети з українознавства, такі як українська мова та література, історія та географія України [32].

Другим рівнем освіти в той час була вища початкова школа, яку відвідували діти віком від 10 до 12 років після завершення нижчих початкових шкіл. Програма навчання в цих школах тривала 3 роки і була платною. Українське Міністерство освіти ставилося обережно до українізації цих шкіл через недостатню кількість вчителів, які могли б викладати українською мовою, і браку відповідних підручників. З метою забезпечення необхідною кількістю українських підручників, Рада Міністрів виділила кошти у червні на видання 1 620 000 підручників для початкових шкіл. Кількість українських початкових шкіл, що фінансувалися за рахунок загальнодержавного бюджету, збільшилася з 343 (квітень 1918 року) до 1069 (листопад 1918 року).

Наступним рівнем освіти в Українській Державі були середні школи. Учні вступали до них після закінчення початкової школи (перший клас) або вищої початкової школи (п'ятий клас). Програма навчання тривала 8 років і була платною. 1 червня 1918 року був створений Департамент середньої освіти під

керівництвом А.С. Синявського. Департамент вирішив створити нові українські середні школи, забезпечити їх педагогічним персоналом, який міг би викладати українською мовою, і швидко розробити підручники та посібники [31].

Починаючи з початку навчального року 1918-1919, було створено 50 державних середніх шкіл (40 українських гімназій для хлопчиків і 10 реальних шкіл). Створення українських гімназій дозволило багатьом випускникам українських початкових шкіл продовжити навчання українською мовою. Уряд також організував дві бурси-інтернати для вихованців українських гімназій у місті Києві.

Для облаштування та утримання зазначених освітніх закладів у 1918 році Міністерство освіти виділило 510 000 крб. і 395 727 крб. відповідно. Також, Міністерство надавало значну фінансову допомогу місцевим самоврядуванням та громадським організаціям для створення та підтримки 38 середніх шкіл. З цією метою Рада Міністрів виділила 400 000 крб.

Починаючи з 5 серпня 1918 року, уряд почав заохочувати талановитих учнів з менш заможних родин, встановлюючи іменні стипендії на честь відомих українських діячів, таких як Т. Шевченко, Г. Сковорода, І. Котляревський, В. Антонович, Леся Українка, І. Франко, О. Кобилянська, Ю. Федькович, М. Лисенко, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, І. Нечуй-Левицький та інші.

З метою забезпечення української національної освіти педагогічними кадрами на всіх рівнях, Українська Держава провела важливу роботу з підготовки вчителів для національної освіти. Навчальні заклади для педагогічної підготовки перебудовувалися, а також було створено вчительські інститути та семінарії. У результаті цих заходів було засновано 2 вчительські інститути та 12 вчительських семінарій [34].

На основі рішення Ради Міністрів від 9 травня, Міністерство освіти організувало курси українознавства для вчителів по всій території України. Для їх фінансування уряд виділив 2 184 790 крб. Ці курси мали три типи: лекторські, призначені для вчителів середніх і вищих початкових шкіл, та курси для вчителів нижчих початкових шкіл. Вони функціонували протягом періоду з 1 червня по 1

вересня 1918 року і підготували до викладання українською мовою близько 15,500 педагогів [4, с.86]. На програму курсів включалися предмети, такі як українська мова, література, історія мистецтва, історія та географія України, арифметика, сільське господарство (огляд), шкільництво, термінологія для всіх предметів та інші.

З 1 липня 1918 року в Одеському та Київському шкільних округах розпочали роботу курси підготовки вчителів середніх шкіл, які призначалися для допомоги вчителям у впровадженні нових предметів, таких як українська мова та література, історія та географія України. Усі курси були забезпечені досвідченим персоналом, і право на пріоритетне вступлення на курси надавалося вчителям, які були направлені земством, містом, учительською спілкою та педагогічними радами.

2.3. Внутрішньополітичні маневри: відносини з опозиційними силами та адміністративні зміни

Павло Скоропадський, який став гетьманом України у квітні 1918 року, протягом свого правління здійснив низку внутрішньополітичних маневрів, спрямованих на стабілізацію ситуації в країні та зміцнення власної влади. Його політика була зосереджена на встановленні авторитарного режиму з монархічними тенденціями, що знайшло відображення у відносинах із опозиційними силами та адміністративних змінах, які він ініціював.

Відносини Скоропадського з опозиційними силами, особливо з українськими націоналістами та соціалістами, були складними та конфліктними. Гетьман прагнув обмежити вплив цих груп на політичне життя країни, що викликало зростання напруженості. Він вдався до цензури преси, репресій проти політичних опонентів та розпуску установ, які могли б сприяти розпалюванню опозиційних настроїв.

Щодо адміністративних змін, Скоропадський прагнув модернізувати управлінську структуру держави, вводячи реформи, які мали на меті ефективізацію адміністрації та централізацію влади. Він зміцнював вертикаль влади, покращуючи координацію між центральними та місцевими органами влади, а також реформував фінансову та економічну системи країни, намагаючись стабілізувати економіку після років війни та політичних потрясінь [38].

Однак, незважаючи на спроби Скоропадського консолідувати владу та стабілізувати ситуацію в країні, його режим виявився нетривким. Широкомасштабний опір з боку опозиційних сил, а також внутрішні конфлікти та зовнішньополітичний тиск призвели до падіння гетьманату в грудні 1918 року, що поклало край правлінню Скоропадського. Його спроби збалансувати між зусиллями з міцнення державності та необхідністю враховувати волевиявлення різних соціальних та політичних груп в кінцевому підсумку не змогли забезпечити стабільність та процвітання України в той бурхливий період її історії.

На тлі цих подій, Павло Скоропадський також зосереджував значну увагу на зовнішньополітичних відносинах, намагаючись знайти підтримку серед великих держав, що могло б зміцнити його внутрішньополітичні позиції. Він прагнув встановити союзницькі зв'язки з Німеччиною та Австро-Угорщиною, сподіваючись на їхню підтримку в зміцненні української державності. Однак, ці спроби залучити зовнішньополітичних партнерів також викликали невдоволення серед частини українського населення та опозиційних сил, які сприймали це як зраду національних інтересів [35].

Водночас, Скоропадський намагався провести аграрну реформу, яка б задовольнила вимоги селянства, але зберегла б інтереси поміщиків. Це була спроба збалансувати між конфліктуєчими інтересами різних соціальних груп. Проте, обмежена ефективність цих заходів та недостатнє врахування потреб широких верств населення лише посилили соціальну напруженість.

Освітня політика гетьмана також відображала його спроби модернізації країни. Він підтримував розвиток української культури та освіти, намагаючись створити сильну національну ідентичність. Проте, ці зусилля часто стикалися з опозицією з боку тих, хто вважав їх недостатніми або занадто поміркованими.

Наслідки правління Павла Скоропадського для України виявилися доволі суперечливими. З одного боку, його спроби адміністративних реформ, модернізації управління та економіки, а також підтримки культури та освіти мали потенціал для покращення умов життя українців та зміцнення національної ідентичності. З іншого боку, його авторитарні методи правління, обмеження політичних свобод та спроби залучити зовнішніх акторів у внутрішні справи країни викликали опір та невдоволення серед значної частини населення [33].

Крім того, нездатність Скоропадського знайти компроміс між різними соціальними та політичними групами лише посилила вже існуючі розколи в українському суспільстві. Це, у свою чергу, підготувало ґрунт для подальших конфліктів і боротьби за владу, що продовжували турбувати країну в наступні роки.

Історичне значення періоду правління Скоропадського полягає також у тому, що воно висвітлило ключові проблеми і виклики, з якими Україна зіткнулася на шляху до незалежності та державотворення. Цей досвід показав важливість національної єдності, потребу в залученні широких верств населення до управління країною та необхідність враховувати інтереси різних соціальних груп при формулюванні державної політики.

У підсумку, правління Павла Скоропадського виявилось періодом значних внутрішньополітичних маневрів, спрямованих на стабілізацію та розвиток української держави в умовах глибоких суспільних розколів та зовнішнього тиску. Однак, незважаючи на певні успіхи, його режим не зміг досягти тривалої стабільності, і зміна політичного ландшафту країни на початку 1919 року поклала кінець його правлінню, відкривши новий етап у боротьбі за українську незалежність.

Висновки до розділу 2

Павло Скоропадський, який очолив українську державу у вирі Першої світової війни та революційних потрясінь, намагався втілити амбітну програму внутрішніх реформ. Його правління, хоч і короткотривале, відзначалося спробами стабілізувати економіку, соціальну сферу та політичне життя в Україні, що в сукупності мало на меті побудову сильної та незалежної національної держави.

В економічному плані Скоропадський прагнув реалізувати низку реформ, що охоплювали відродження аграрного сектору, промисловості та торгівлі. Він виступав за відновлення приватної власності на землю та стимулювання іноземних інвестицій. Ці заходи мали на меті не лише відновлення розореної війною економіки, але й закладення фундаменту для її подальшого розвитку. Однак, попри певні успіхи, такі як стабілізація національної валюти та зростання аграрного виробництва, багато з його ініціатив залишилися нездійсненими через політичну нестабільність та військові дії на території України.

У сфері соціальної політики та культурних ініціатив Скоропадський зробив акцент на розвитку освіти, мови та культури, прагнучи зміцнити українську національну ідентичність. Були зроблені значні кроки до розширення мережі освітніх закладів, популяризації української мови та культури, що в цілому сприяло зростанню національної самосвідомості. Ці зусилля, однак, стикалися з опором з боку різних соціальних та політичних груп, які мали інші візії щодо майбутнього України.

Внутрішньополітичні маневри Скоропадського виявилися особливо складними в умовах гострої політичної поляризації та зростання опозиційних настроїв. Він намагався збалансувати між різними політичними силами, з одного боку, залучаючи до управління представників різних політичних спектрів, з іншого – зміцнюючи авторитарні аспекти свого режиму. Такі дії мали на меті

забезпечити політичну стабільність та ефективність управління, але часто призводили до зростання невдоволення серед населення та посилення опозиційних рухів.

Попри ці зусилля, Скоропадський не зміг забезпечити тривалу стабільність та розвиток України. Його правління було перерване в результаті внутрішніх та зовнішніх викликів, зокрема, зростання антигетьманського руху та військових дій. Втім, його спроби реформувати країну відображають важливий період у пошуках шляхів розвитку української державності та національної ідентичності в складних умовах початку XX століття.

Таким чином, аналізуючи основні напрямки внутрішньої політики Скоропадського, можна зазначити, що його правління було спрямоване на забезпечення економічного відродження, соціального та культурного розвитку України. Однак, виклики, з якими він зіткнувся, зокрема політична нестабільність та зовнішні загрози, значно ускладнили реалізацію його реформаторських планів. Його спадщина залишається суперечливою, але безсумнівно займає важливе місце в історії української державності, відображаючи складність шляхів розвитку національної ідентичності та державності в контексті глобальних та локальних викликів початку XX століття.

РОЗДІЛ 3

ЗАКЛЮЧНИЙ АНАЛІЗ ТА СПАДЩИНА ГЕТЬМАНАТУ

3.1. Внутрішні конфлікти та їх вплив на стабільність режиму

Спад популярності та відсутність широкої громадської підтримки стали видимими після повалення Центральної Ради. Ця організація, що репрезентувала ключові національно-демократичні сили на початку Української революції, виявила слабкість і недостатню підтримку серед суспільства. Для колишніх правлячих партій УНР ставало ясным, що їм необхідно переосмислити свою позицію та адаптувати свою стратегію та тактику до нових реалій [38].

Після оголошення Павлом Скоропадським гетьманом та встановлення авторитарної моделі управління, яка не враховувала інтереси українських партій, ці організації майже одноголосно відкинули нову владу. У лідерів УПСФ, УПСР, УСДРП та УПСС виникли вимоги, за яких вони були б готові співпрацювати у формуванні Ради Міністрів. Ці умови включали в себе відмову від насильницького свердловиння Центральної Ради, згоду на добровільну зміну аграрної політики, реорганізацію уряду, створення тимчасового представницького органу - Державної ради, і подальше скликання Установчих зборів. Усвідомлюючи, хто був ініціатором політичних змін, делегація соціал-демократичних партій, до складу якої входили В. Винниченко, С. Єфремов, П. Андрієвський, О. Салтан і К. Лоський, висунула ці вимоги перед В. Гренером 2 травня.

Генерал запевнив, що державний переворот відбувся без участі Німеччини. Відмови від повернення до Центральної Ради не буде, оскільки гетьмана визнала вища влада Німеччини. Заявили, що їхні страхи щодо загрози незалежності України є необґрунтованими, оскільки нова влада не планує орієнтуватися ані на

Росію, ані на Польщу. Також було підтверджено бажання українських соціалістів до співпраці з новим урядом.

Подальші наслідки аудієнції у В. Гренера обговорювалися на нараді соціал-демократичних партій. Вони дійшли висновку, що українське громадянство обурене через "русофільський монархістичний переворот", але можуть визнати гетьмана тимчасовим президентом УНР за певних умов. Основою державного устрою мав бути прийнятий на останньому засіданні Центральної Ради Конституція УНР. Щодо уряду, то представники українських партій погодилися вступити в нього, коли матимуть більшість і отримають портфелі вищого керівництва, зокрема, прем'єра, міністрів закордонних, земельних та освітніх справ. При цьому до складу уряду не потраплять заявлені гетьманом члени уряду А. Ржепецький, Б. Бутенко, В. Любинський, М. Гіжицький [38].

Одночасно був розроблений проект тимчасової конституції. Згідно з цим проектом, Україна мала мати республіканський устрій, де законодавча влада перебувала у Народних зборах, і до їхнього скликання – у Державній раді, яка складалася з представників політичних партій. Виконавчу владу здійснювали президент республіки, якого також називали гетьманом, і Рада Міністрів. Гетьман обирався Народними зборами, і його повноваження фактично обмежувалися представницькою роллю. Цей проект конституції спробував поєднати парламентську республіку з президентською формою правління, зберігаючи традицію української влади через посаду гетьмана.

Нарада соціал-демократичних партій також висунула свій варіант складу Ради Міністрів. На посаду прем'єр-міністра був запропонований відомий український діяч, колишній Генеральний суддя і міністр судових справ УНР С. Шелухін. За партійним розподілом, до майбутнього кабінету мали увійти: чотири соціалісти-федералісти, три соціалісти-самостійники і один хлібороб-демократ. Примітно, що серед кандидатур до уряду не було жодних есерів та есдеків.

Партія Українська соціалістів-самостійників також послідовно відхилила гетьманат. Основним принципом її програми була незалежність України в формі президентсько-парламентської республіки. Партія підтримувала ідею передачі

підприємств робітникам і земель селянам, з умовою їх тимчасового користування та подальшої національної соціалізації.

Заявлена модель державного управління, права на приватну власність та методи проведення земельної реформи, викладені у грамоті П. Скоропадського, були неприйнятними для УПСС. Таким чином, окремі члени партії, що також входили до військової організації "Батьківщина", висловили свою підтримку збройному опору гетьманській владі. Однак вони не змогли реалізувати свій намір через обставини. Партія УПСС послідовно працювала над консолідацією антигетьманських політичних сил і брала участь у діяльності об'єднань опозиційних партій і організацій.

Українська трудова партія, яка була очолювана Ф. Крижанівським, також відхилила Гетьманат. Незадоволення виразило і Українська демократично-хліборобська партія, яка раніше підтримувала державний переворот через спільність цілей з П. Скоропадським у сфері ліберально-консервативних реформ.

Керівництво Української демократично-хліборобської партії сподівалося на представництво в уряді, зокрема М. Міхновського, але йому запропонували лише посаду в гетьманській адміністрації, що він відмовився приймати. П. Скоропадський ставився до нього з певним упередженням через його "екстремальну українську орієнтацію" [23].

Основний склад Ради Міністрів викликав обурення Української демократично-хліборобської партії, і вони офіційно висловили свою недовольство новою владою вже у травні. Спочатку представники цієї партії входили до опозиційного блоку, але пізніше вийшли з нього через вважану ними занадто соціалістичну спрямованість партнерів. Ті, у свою чергу, не бажали бачити в організації правоконсервативну партію.

Поширення України німецько-австрійськими військами спричинило фактичну ліквідацію місцевих більшовицьких організацій. Водночас зростає необхідність їх об'єднання на загальноукраїнському рівні. Партійні та радянські працівники мали різні погляди на тактику революційної боротьби і ставлення до утворення комуністичної партії в Україні – чи самостійної, чи в складі РКП(б). У

липні 1918 року на установчому з'їзді в Москві була створена Комуністична партія (більшовиків) України як автономна у місцевих питаннях, але підпорядкована загальним програмним з'їздам Російської комуністичної партії і в питаннях загальнополітичних – ЦК РКП(б). Тобто КП(б)У отримала статус обласної організації РКП(б) [24].

Головною метою Комуністичної партії (більшовиків) України на той момент було організувати "збройне повстання робітничо-селянських мас проти їхніх пригноблювачів". Партія планувала брати на себе військово-технічне керівництво повстанням і вести його під прапором робітничо-селянського уряду України. В тактичному плані не передбачалося укладення жодних угод з есерами, меншовиками, бундівцями, українськими есерами і соціал-демократами. Виняток становила партія боротьбистів, і форму взаємодії з нею мав визначити ЦК КП(б)У.

На території України також існували організації Української партії лівих соціалістів-революціонерів, створення яких розпочалося навесні 1918 року. За програмними цілями ця партія була близька до більшовиків, підтримуючи ідеї радянської влади, диктатуру робітників і біднішого селянства, а також федеративне об'єднання з Російською Радянською Федерацією. У питанні земельної реформи партія виступала за соціалізацію землі, як це робили есери. УПЛСР почала свою діяльність як відокремлена група, але формально стала самостійною партією лише у вересні 1918 року [39].

Активна роль представників російських правих, шовіністичних, монархічних та антиукраїнських організацій, таких як "Союз відродження Росії", "Національний центр", "Монархічний блок", "Союз російського народу", "Наша Батьківщина" і інші, суттєво впливали на внутрішньополітичну ситуацію та реалізацію державного курсу гетьманату в Україні. Багато відомих контрреволюційних та правоконсервативних діячів, таких як О. Кривошеїн, В. Пуришкевич, П. Мілюков та інші, переїхали до Києва, щоб уникнути переслідувань в Росії. Вони утворили своєрідне парламентське об'єднання, навколо якого об'єдналися різні російські організації, відоме як "Совет

государственного объединения России" (голова барон В. Меллер-Закомельський). Між гетьманом і російським політичним елітом в Україні встановився певний статус-кво.

Проте деякі російські організації виступали проти української державності і проводили підривну діяльність. Однією з найбільш вороже налаштованих до української незалежності була Київська національна центральна організація. Вона включала в себе впливового діяча-монархіста та лідера правого крила Державної думи, волинського поміщика Василя Шульгіна. Шульгін активно допомагав у вербуванні військових для Добровольчої армії [34].

Отже, державний переворот призвів до нового розподілу політичних сил в Україні. Урядове крило, яке включало Союз земельних власників, Протофіс та партію кадетів, було орієнтоване на консервативно-ліберальну політику. З іншого боку, опозиційний табір був досить різноманітним з ідеологічного та організаційного погляду.

Українські соціалістичні партії, які раніше були представлені в Центральній Раді, виступали як легальна опозиція до гетьманського режиму та використовували відкриті методи впливу на владу. Організації більшовиків, боротьбистів, лівих есерів та анархістів виступали за збройну боротьбу проти гетьманського режиму та іноземних окупантів. Проте їм було складно об'єднатися через їх різні територіальні впливи, розходження в методах боротьби та сектантську природу більшовиків. Не було можливості об'єднати їх з опозиційними партіями через відмінності в ідеологічних принципах і стратегічних цілях.

Спроби лідерів українських соціалістичних партій передати своє бачення моделі державного устрою України та ідеологічних засад гетьманату гетьману та німецькому командуванню не вдалися. Надії на масові виступи на захист Центральної Ради та підтримку українських соціалістів німецькими парламентаріями також не виправдалися. На з'їздах, які відбулися в травні, основні українські партії визначили своє ставлення до гетьманської влади і обговорили тактику в нових умовах. Незважаючи на деякі розбіжності у своєму

розумінні політичної ситуації в Україні, соціалістичні партії розглядали кадетсько-октябристський уряд як головну загрозу для національної державності [39].

Однією з перших акцій збройного опору стало виступ жителів Денисівської волості Лубенського повіту проти об'єднаного німецько-українського загону, який намагався конфіскувати їх зброю. Село було піддане артилерійському обстрілу, а окремих учасників виступу було розстріляно за рішенням суду. Деякі повстанці перейшли в Золотоніський повіт, де приєдналися до понад 10 тисяч озброєних жителів Великої, Малої Бурімки та інших сіл. Для придушення повстання гетьманська влада та німецьке командування були змушені вивести значні військові сили з різних повітів. Тільки застосування артилерії та кулеметів змусило повстанців відступити.

У бунтівних селах була накладена велика контрибуція: Велика Бурімка — 30 тисяч крб., Мала Бурімка — 15 тис., Богодухівка — 15 тис., Чернобай — 10 тис., Великі Канівці — 987 крб. Всього майже 71 тисяч, з яких 10 тисяч крб. були взяті німцями для своїх потреб. Крім цього, ці села були обкладені оброком у 6 тисяч пудів зерна [40].

Староста Лубенського повіту С. Грачов, який очолював каральну експедицію разом з німецькими офіцерами, змушений був визнати, що "громадянська війна в наших краях набуває форми добре організованої партизанської війни... Необхідно пам'ятати, що партизанська форма громадянської війни є найнебезпечнішою для будь-якої влади."

Одночасно з повстанням у Лубенському та Золотоніському повітах, масові виступи охопили Єлисаветградський повіт Херсонської губернії. Причиною вибуху селянського спротиву стала жорстока репресія карального загону над мешканцями села Павлівка, ініційована місцевим поміщиком. Помічені сусідські села Каніж прийшли на допомогу, знищивши карателів і атакувавши німецькі війська в селах Веселівка та Арсенівка. Під натиском чисельно переважаючих німецько-австрійських сил повстанці відступили до Каніжа. Після

артилерійського обстрілу село було захоплене окупантами, які розстріляли 60 повстанців, а 8 з них повісили на вітряному млині. Усього загинуло 117 осіб.

Звенигородсько-Таращанське повстання виявилось наймогутнішим виразом антигетьманських та антиокупаційних настроїв серед селянства. Все розпочалося з відмови мешканців Лисянки від відновлення поміщицького господарства і видачі зброї. У відповідь до містечка Лисянка був направлений військовий підрозділ, проте його розгромили місцеві повстанці. Їм приєдналися жителі Ольховців, Гусакового, Кирилівки, Стецівки, Тарасівки та Водянки, і разом вони оточили місто Звенигород, де німецький гарнізон був змушений здатися. Потім повстанці повернулися в Лисянку і їхня чисельність зростає до 16 тисяч осіб. Північна частина повіту опинилася під контролем повстанців, і тут відновилися земельні комітети, обрали сільські голови та призначили військових комендантів. Координацію дій у цій зоні здійснював штаб під керівництвом лівого есера М. Павловського [31].

Незабаром повстання поширилося на Таращанський повіт. Виступ мешканців сіл Янушівка і Стрижавка отримав підтримку 14 інших сіл. 12 червня селянські загони взяли місто Тараща, а вскорі після цього весь повіт був визволений від гетьманської адміністрації і німецьких військ. Велика частина Київщини опинилася під контролем повстанців, які проявили високий рівень самоорганізації, створивши штаби, провівши мобілізацію та встановивши місцеве самоврядування. Протягом майже двох місяців 30-тисячна армія повстанців вела бої з трьома дивізіями німецьких військ та гетьманської армії.

Уряд відкинув вимоги делегації страйкуючих і видав дозвіл на звільнення страйків, а також відновив дію закону Російської імперії від 2 грудня 1905 року, що забороняв участь у страйках. Міністр Б. Бутенко в своєму циркулярі для начальників залізниць пояснив, що "припинення роботи згідно із законом 1905 року карається ув'язненням на термін від 4 місяців до 1 року і 4 місяців".

Гетьманська адміністрація та німецько-австрійське військово-командування вжили репресивних заходів щодо залізничників, включаючи масові

арешти та висилку за межі України. Проте центральний і місцеві страйки продовжували тривати майже місяць завдяки їхній стійкості і добрій організації.

Загальний страйк у так важливій галузі, як залізничний транспорт, викликав серйозне хвилювання серед вищого окупаційного командування. Генерал В. Гренер писав, що "страйк становить загрозу громадській безпеці та національному господарству". Він також критикував міністерство за бездіяльність і вимагав активних заходів для припинення страйку. Австрійські війська виділили кошти для виплати зарплати залізничникам і провели масові арешти. Залізничники також отримали підтримку від РСФРР, яка збрала кошти на їхню підтримку [34].

Незважаючи на заходи уряду для задоволення економічних вимог страйків, таких як часткова виплата заборгованості зарплати та покращення продовольчого постачання, та репресії, залізничники припинили страйк середині серпня. Гетьманська влада очікувала тривалішого і активнішого протесту, але виявилася надзвичайно легкою для припинення. Також важливим чинником була відсутність масової підтримки залізничників іншими професійними групами робітників, такими як металісти, гірники і докери, які проводили стихійні і розрізнені виступи, але не змогли об'єднатися в єдиний рух разом з залізничниками та селянами.

3.2. Кінець гетьманату: фактори занепаду та перехід влади

Спад повстанського та страйкового руху, а також успішний візит гетьмана до Німеччини створили враження внутрішньополітичної стабілізації на початку осені 1918 року. Павло Скоропадський вжив нових заходів, спрямованих на активізацію земельної реформи, розробку законопроекту щодо виборів до Установчих зборів та певної українізації урядової діяльності. Сам гетьман висловлював надію, що справи йдуть добре, особливо на святкуванні 6-місяччя Гетьманства у жовтні 1918 року.

Але зміни в міжнародній ситуації, зокрема поразка Четверного союзу у Першій світовій війні, внесли кординальні зміни. Австро-Угорська імперія розпалася, Німеччина сформувала новий уряд, і вивід її військ з України став необхідним. Гетьманський режим залишився беззахисним перед зовнішніми і внутрішніми загрозами. Залізниця мала лише вісім корпусів, а Сердюцька дивізія, яка складалася з багатих селянських молодих чоловіків, тільки формувалася. Гетьман розпочав створення Окремого корпусу, що підпорядковувався йому

особисто, для боротьби проти більшовиків. Також проводилися організаційні заходи для створення офіцерських дружин [41].

Розвиток геополітичної ситуації на користь Антанти змусив Павла Скоропадського терміново змінити зовнішню політику та намагатися домовитися з країнами-переможницями. Міністр закордонних справ Д. Дорошенко виїхав до Берліна і отримав дозвіл на контакти з урядами країн Антанти. Зокрема, міністр закордонних справ Німеччини Зольф заявив, що "нам важливо, щоб збереглась і вдержалась самостійна Україна". Він також обіцяв поставити питання про залишення німецьких військ на деякий час в Україні перед урядом. Таку ж відповідь отримав український посол в Болгарії О. Шульгин від представників США [42].

Проте представники Антанти ставилися до українських представників як до приватних осіб і висловлювали неможливість визнання України самостійною державою. Такі ж відповіді отримали українські дипломати у своїх зусиллях досягти міжнародного визнання.

Водночас існувала реальна загроза більшовицького наступу на північних кордонах України, де розміщувалися червоні військові формування. Радянська Росія відкликала свою згоду на Брестський мирний договір. У такій ситуації гетьманові довелося шукати союзників для протистояння більшовикам.

3 листопада біля станції Скороходове біля Полтави Павло Скоропадський зустрівся з донським отаманом генералом Петром Красновим. Обговорювалася можлива координація дій у боротьбі проти більшовиків і ставлення до Добровольчої армії. Проте інформацію про цю зустріч не вдалося зберегти в таємниці, і вже у Харкові гетьманат виявив її зміст. Це стало ще одним аргументом для активізації діяльності Української Національної Ради (УНС).

На той момент лідери УНС переконалися, що міжнародна і внутрішньополітична ситуація сприяє підготовці та проведенню антигетьманського повстання. Вже з кінця жовтня вони розробляли план повалення режиму Павла Скоропадського за участю полковників, таких як Петро

Болбочан (Запорізький полк), Степан Пелешук (Чорноморський кіш), Євген Коновалець (січові стрільці) та інших.

Михайло Шаповал вказував, що "військовий план було затверджено за проектом генерала Андрія Осецького: повстання починається на периферіях, наближається до Галичини, а вже відтіль наступає на Київ. Вся акція розгортається подалі від Києва, щоб поступово охоплювати його концентричними кільцями і продовжувати вперед, організуючи політично і адміністративно тил" [43].

Підготовка повстання стикалася зі складнощами через незгоду деяких політичних сил, представлених в УНС, з військовим поваленням гетьманського режиму. Організатори навіть публічно відмовилися від намірів підняти повстання, хоча підготовка до нього продовжувалася.

Незважаючи на те, що 12 листопада німецька адміністрація попередила Володимира Винниченка про недопустимість антигетьманських заходів, наступного дня президія УНС висловила підтримку створенню революційного уряду у формі Директорії. До її складу увійшли В. Винниченко, С. Петлюра (УСДРП), Ф. Швець (Селянська спілка), А. Макаренко (Спілка залізничників), П. Андрієвський (УПСС). Члени Директорії перебрались до Білої Церкви, де розмістилися січові стрільці. 15 листопада було поширено їхню відозву до населення, в якій Павло Скоропадський був визнаний насильником і узурпатором народної влади, а весь уряд - недійсним. В заклику також було заклик до громадян брати зброю і встановлювати порядок.

Цікаво, що Павло Скоропадський в своїх спогадах приділив особливу увагу 9 листопаду, розглядаючи його як завершальний день свого гетьманування. Він аргументував таку оцінку двома фактами: цього дня надійшла інформація про відставку імператора Вільгельма II з трону та оголошення опозицією скликання Національного конгресу на 17 листопада. У цих подіях гетьман вбачав аналогію з проведенням хліборобського конгресу, рішення якого позначилося на квітневому державному перевороті і його виходом на гетьманський трон. Він також був осведомлений про підготовку повстання [44].

14 листопада Рада Міністрів розглядала важливе політичне питання - проведення Національного конгресу. За голосуванням, де 8 членів підтримали, а 7 були проти, прийняли рішення заборонити його проведення. Фактично це означало відсутність підтримки гетьмана со сторони Ради Міністрів. Не гаячи часу, гетьман розпустив уряд і наказав створити новий під керівництвом Сергія Гербелю. Того ж дня була опублікована гетьманська грамота, яка називалася федераційною. У ній зазначалося, що після завершення кровопролитної війни і подій, які Росія пережила, умови її майбутнього повинні змінитися, а також має бути відновлена колишня потужність і могутність всеросійської держави. Щодо України, то в грамоті зазначалося, що "їй першою належить виступити у справі утворення всеросійської федерації, якою, звісно ж, має бути відновлення великої Росії". Ця грамота фактично означала, хоч і вимушене, але скасування державної незалежності України. Неоспоримо, рішення було обумовлене численними зовнішніми та внутрішніми чинниками. У 1920 році Павло Скоропадський, говорячи в одному з інтерв'ю, пояснював: "Союзні місії ставили мені умови, які зводилися до вимоги федерації з Росією. Я добре розумів небезпеку, що виникала з такого політичного тиску, але заради вищої мети - збереження стабільності в державі, яку я побудував, мені довелося підкоритися вимозі союзників і оголосити про федерацію з Росією". Головною причиною такого кроку було відсутність чітко виражених поглядів і подвійна українсько-російська ментальна лояльність гетьмана.

15 листопада Павло Скоропадський затвердив новий уряд під керівництвом Сергія Гербеля, який був відомий своїми вираженими проросійськими та пронимецькими поглядами. Склад цього уряду був консервативним і не включав жодного представника соціалістичних партій. Того ж дня була оприлюднена коротка програма нового уряду, яка містила лише кілька пунктів. Першим було заявлено про відновлення єдиної Росії на федеративних засадах, з обмеженням прав на Україні щодо її державності і національної ідентичності. Далі, так само, як і в попередніх оголошеннях гетьмана та заявах уряду, обговорювалася необхідність негайного прийняття закону про Державний

Сойм, здійснення земельної реформи, поліпшення умов праці і т. д. Уряд вживав невідкладних заходів щодо мобілізації офіцерів та створення добровольчих дружин, виділяючи значні фінансові ресурси на ці цілі. Також покладалися великі сподівання на прихід військ Антанти для допомоги.

16 листопада війська Директорії розпочали наступ на Київ. Січові стрільці, рухаючись по залізниці, захопили Фастів і розгромили гетьманські військові під Мотовилівкою, але були зупинені біля Жулян. Організаторам повстання довелося враховувати позицію німецьких військ, з якими їм вдалося домовитися про нейтралітет. З 20 листопада розпочалася облога Києва з боку Директорії, і було оголошено мобілізацію для республіканської армії. Під прапорами антигетьманського повстання об'єднувалися всі незадоволені режимом гетьмана, а також ті, хто вважав себе образженим, неоціненим за заслугами та мав в собі багато неупорядкованого елемента, для якого хаос і анархія були звичними умовами [45].

Розрахунок Павла Скоропадського на те, що зміна зовнішньополітичного курсу приверне симпатію Антанти, не справдився. Бажаний прихід її військ до Києва затягувався. Не спрацювала також друга спонукальна обставина - видання федераційної грамоти для привернення на свій бік російських військових сил. Гетьман пізніше визнав: "Через кілька днів після появи грамоти, великоросійські кола вже ані трохи не визнавали жодної України".

Намагаючись виправити ситуацію, Павло Скоропадський призначив генерала Федора Келлера, який був популярним серед монархістів, головнокомандувачем всіх збройних сил і підпорядкував йому цивільну адміністрацію. Келлер вжив заходів для відновлення статутів і порядків царської армії у військах. При цьому створена Рада оборони була заповнена антиукраїнськими фігурами та очолена главою місцевих монархістів Федором Безаком. У Києві відбулися антиукраїнські погроми. Гетьман був змушений замінити Келлера генералом Олександром Долгоруковим, своїм товаришем по службі. Проте навіть ці кадрові зміни та швидке формування дружин з російських офіцерів не покращили положення оточеного повстанцями Києва. Потім сталася

подія, що мала демобілізуючий вплив. Представник Антона Денікіна в Києві, генерал Олександр Ломновський, видає наказ, в якому всі російські офіцери оголошуються частиною Добровольчої армії. Керівництво українськими військами під командуванням князя Олександра Долгорукова видає наказ про арешт Ломновського. Під тиском останнього наказ скасовується, але ця подія внесла негативний вклад. Частини військ та повстанські загони, включаючи отаманів Ангела, Зеленого, Григор'єва та інших, почали переходити на бік Директорії. Антигетьманське повстання стрімко поширювалося по всій Україні. 27 листопада повстанці взяли Полтаву, а наступного дня до міста увійшли частини Запорозького полку під керівництвом Петра Болбачана [12].

У Вінниці, Харкові, Чернігові успіх повстання був забезпечений переходом на бік Директорії військових формувань гетьманату. Катеринослав та місцевий гарнізон 8-го корпусу без опору залишили своє місце. Збройні підрозділи, що ведуть командувач генерал Георгій Васильченко, були раніше частиною гетьманських військ і вони долучилися до Добровольчої армії після тривалого рейду. Також частина губернії перейшла під контроль Нестора Махна, який уклав тимчасову угоду з представниками Директорії. Гарнізон, розташований в Одесі, не став опиратися. Гетьман був вкрай обурений можливим перехід влади в руки "російських білогвардійських сил" і вирішив діяти, щоб запобігти цьому. Найближчі до нього спільники, Михайло Устимович і Павло Дорошенко, активно консультувалися з представниками поміркованих українських політичних сил з метою створення коаліційного уряду. Група ініціаторів, до якої входили Євген Чикаленко, Борис Кістяківський, Володимир Леонтович, Сергій Шелухін, запропонувала утворити коаліційний уряд з представників Української федеративно-демократичної партії, Української партії соціалістів-федералістів, Української демократично-хліборобської партії та окремих безпартійних осіб. Також розглядалася можливість запросити представника Української соціал-демократичної партії для забезпечення зв'язку з Директорією. Однак ця ідея не була реалізована, оскільки майбутня доля гетьманської влади вже була безнадійною.

Павло Скоропадський намагався використати німецькі війська для стримування наступальних дій повстанців. Але його колишні відносини з Oberkommando підірвалися. В. Гренер, начальник штабу, і А. Мумм, посол, були відкликані до Берліна ще в жовтні. Генерал Г. Кірхбах, командувач німецькими військами в Україні, постійно перебував у Вільно, а новий начальник штабу, полковник Нетге, виїхав до Вінниці для переговорів з Директорією. Ці переговори завершилися угодою про нейтралітет німецьких військ в обмін на їх безперешкодний виїзд з України. Таку ж позицію прийняла і Велика німецька солдатська рада, яка вимагала уникнути кровопролиття [44].

Павло Скоропадський розумів, що остання бар'єр на шляху республіканських військ до Києва зникла, і він не зможе утримати столицю. 10 грудня він намагався встановити зв'язок з французьким консулом в Одесі Емілем Енно. У своїй телеграмі гетьман попереджав, що відсутність дипломата в Києві "призведе до загибелі України і втягне її в анархію і більшовизм". Але це звернення було перехоплено в Головному штабі, і генерал Олександр Греков, начальник штабу, відповів гетьману в найбільш непристойній формі, оскільки він вже приєднався до Директорії. Слід відзначити, що у ті дні багато генералів гетьманської армії приєднувалися до республіканських або білогвардійських військ. Проте розбіжність генерала Грекова викликала особливе обурення у спогадах Павла Скоропадського.

13 грудня розпочався завершальний етап повстання - взяття Києва. О третій годині ночі гетьману доставили телеграму, в якій Володимир Винниченко тоном Наполеона вимагав повної ліквідації Гетьманства. Наступаючі та місцеві загони оволоділи передмістями, залізничним вокзалом і розпочали штурм урядових кварталів Печерська. Дивізіон, що охороняв гетьманський палац і складався з російських офіцерів, був роззброєний. Павло Скоропадський залишив резиденцію і перебрався до офісу турецького посла Ахмеда Мухтар-бея в готелі "Паласт". У своїх спогадах він описав свій стан як тяжкий груз: "Я розумів, що все втрачено. Моя душа була важкою. Я думав, чи маю я відмовитися від влади, чи ні". Нарешті, він прийшов до висновку, що його офіційна відставка від влади

звільнить від присяги останніх прихильників гетьманату. Пообіду 14 грудня 1918 року він особисто написав текст своєї відставки. Вечором місто вже було під контролем республіканських військ.

На наступний день київські газети оприлюднили текст заяви Павла Скоропадського, яка містила наступне висловлення: "Усім, усім установам України. Я, Гетьман всієї України, протягом семи з половиною місяців віддаю всі свої зусилля для виходу країни із цієї складної ситуації, в якій вона опинилася. Бог не дав мені сил подолати це завдання. Зараз, у зв'язку з утвореними обставинами, виходячи виключно із добра України, я відмовляюсь від влади. Павло Скоропадський. 14 грудня 1918 року, місто Київ".

Крім того, Рада Міністрів Української Держави прийняла рішення про складання повноважень і передачу влади Директорії Української Народної Республіки. Цей документ підписали прем'єр-міністр Сергій Гербель, а також міністри Іван Кістяковський, Андрій Ржепецький, Володимир Науменко, Сергій Мерінг, Володимир Косинський та державний контролер Григорій Петров.

3.3. Історична спадщина і вплив гетьманату на сучасну Україну

Гетьманат Павла Скоропадського, що існував всього кілька місяців у 1918 році, залишив значний слід в історії України, впливаючи на подальший розвиток української державності та національної ідентичності. Період правління Скоропадського, хоча й був коротким, проте виявився дуже насиченим подіями, що суттєво вплинули на політичний ландшафт та суспільні настрої в Україні. Гетьманат став важливим етапом на шляху формування української національної держави, попри те, що згодом був скасований після відновлення Української Народної Республіки.

Правління Скоропадського вирізнялося спробами стабілізувати внутрішню ситуацію в країні, що була охоплена хаосом після революційних подій 1917 року та розпаду Російської імперії. Він намагався встановити порядок через відновлення історичних традицій гетьманства та введення авторитарних методів

управління. Це включало створення сильного централізованого уряду, зосередження влади в руках гетьмана та співпрацю з німецькими та австро-угорськими окупаційними силами, що, з одного боку, допомогло стабілізувати економіку та відновити порядок, але, з іншого боку, викликало невдоволення частини українського населення та націоналістичних сил, які прагнули повної незалежності [45].

Незважаючи на спроби Скоропадського модернізувати державу, включно з реформуванням аграрного сектору, освіти та управління, його режим зіткнувся зі значним опором, який зрештою призвів до його падіння. Опір був спричинений як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, включаючи зміну політичної ситуації в Німеччині та Австро-Угорщині, що зменшило підтримку гетьманату, а також зростання національно-визвольного руху всередині країни.

Попри своє короткочасне існування, гетьманат Павла Скоропадського залишив важливу спадщину для сучасної України, наголошуючи на складності та проблематиці формування національної держави в умовах політичної нестабільності та зовнішнього втручання. Епоха Скоропадського спонукає до роздумів про важливість національної ідентичності, державотворчих процесів та впливу історичного контексту на політичний розвиток країни. Його правління демонструє, що побудова держави вимагає не лише стратегічної візії лідерства, але й підтримки з боку населення, а також здатності до компромісу і адаптації до змінюваних обставин [45].

Досвід гетьманату Павла Скоропадського також підкреслює значення міжнародного визнання та зовнішньополітичних альянсів для молодих держав, що знаходяться на етапі свого формування. Співпраця з Німеччиною та Австро-Угорщиною, хоча й принесла певну стабілізацію, одночасно заклала основу для майбутніх конфліктів та невдоволення в українському суспільстві. Цей історичний урок важливий для розуміння сучасних українських зовнішньополітичних стратегій, які прагнуть збалансувати відносини з різними міжнародними партнерами, забезпечуючи при цьому національні інтереси та суверенітет.

Культурний та освітній вплив гетьманату також не можна недооцінювати. Незважаючи на політичні труднощі, цей період сприяв розвитку української мови, літератури та мистецтва, підтримуючи національну самобутність та культурну ідентичність. Це стало фундаментом для подальшого культурного розвитку України у 20-му столітті, закладаючи основу для сучасної української культури та освіти.

Наслідки гетьманату Скоропадського продовжують відігравати роль у сучасних дискусіях про національну ідентичність, державність та міжнародні відносини України. Історія цього періоду служить джерелом уроків про важливість політичної єдності, необхідність захисту національних інтересів у складних міжнародних умовах та значення культурної спадщини для зміцнення державності.

Таким чином, гетьманат Павла Скоропадського, попри свою короткочасність, залишається важливим елементом в ланцюжку історичних подій, що формували сучасну Україну, нагадуючи про складність шляху до незалежності та суверенітету, а також про необхідність балансу між внутрішньою стабільністю та зовнішніми відносинами у процесі державотворення [46].

Аналізуючи роль міжнародних альянсів у формуванні національної держави, можна вважати гетьманат Скоропадського важливим прикладом того, як зовнішні відносини можуть впливати на внутрішній розвиток країни. Співпраця з Німеччиною та Австро-Угорщиною принесла гетьманату певні переваги, зокрема, допомогла в стабілізації економіки та у відновленні порядку. Втім, це також зробило Україну залежною від зовнішніх сил, що обмежувало її суверенітет та незалежність. Сучасна Україна використовує цей історичний досвід, прагнучи будувати рівноправні та взаємовигідні відносини з міжнародними партнерами, намагаючись уникнути однобічної залежності.

Вплив культурної політики гетьманату на сучасну українську культурну ідентичність також є значним. Заохочення розвитку української мови, літератури та мистецтва під час гетьманату сприяло зміцненню національної свідомості, яка продовжує розвиватися сьогодні. Сучасна Україна продовжує підтримувати свою

культурну спадщину, розуміючи її роль у збереженні національної ідентичності та сприянні культурному різноманіттю в глобалізованому світі [44].

Нарешті, уроки політичної єдності та суспільної підтримки, які можна винести з досвіду гетьманату Скоропадського, є особливо актуальними для сучасної України. Гетьманат показав, що без широкої підтримки серед населення та консолідації різних політичних сил, будь-який режим є вразливим. Сьогоднішня Україна прагне до демократії та плюралізму, розуміючи, що політична стабільність та соціальний прогрес можливі лише за умови активної участі громадян та їхньої віри у державні інституції.

Таким чином, хоча гетьманат Павла Скоропадського був лише коротким епізодом в історії України, його вплив на формування сучасної української державності, культури та зовнішньополітичної стратегії є незаперечним. Вивчення цього періоду допомагає зрозуміти складність шляху України до незалежності та важливість збереження національної ідентичності в умовах глобалізації та зовнішніх викликів.

Висновки до розділу 3

Аналіз внутрішніх конфліктів у період гетьманату Павла Скоропадського виявив, що розбіжності між різними соціальними, політичними та військовими групами значно підірвали стабільність режиму. Ці конфлікти, зокрема, між консервативними силами, що підтримували гетьманат, та більш радикальними, демократичними та соціалістичними елементами українського суспільства, спричинили внутрішню дестабілізацію, що зрештою підсилила зовнішні загрози та сприяла падінню режиму.

Кінець гетьманату був результатом поєднання внутрішніх конфліктів та зовнішніх тисків, включаючи військове втручання та політичний тиск з боку сусідніх країн та антанти. Значна частина проблем, що спричинили падіння гетьманату, була пов'язана з неспроможністю Скоропадського сформувати широку підтримку серед населення, що стало критичним фактором у момент зростаючої зовнішньої та внутрішньої загрози.

Історична спадщина гетьманату Павла Скоропадського для сучасної України є предметом глибокого аналізу та обговорення. Незважаючи на короткочасність існування режиму, він залишив помітний відбиток на розвитку української державності, національної ідентичності та політичної думки. Важливим аспектом спадщини є зміцнення українського націоналізму та посилення державницьких традицій, незважаючи на подальші труднощі та перипетії історії.

Підсумовуючи, гетьманат Павла Скоропадського був ключовим моментом в історії України, що вплинув не тільки на політичні події того часу, але й на подальший розвиток української державності та національної ідентичності. Вивчення цього періоду дозволяє глибше зрозуміти сучасні виклики та шляхи розвитку української нації та держави.

Продовжуючи аналіз, важливо підкреслити, що внутрішні конфлікти в період гетьманату не лише дестабілізували режим, але й сприяли формуванню політичного плюралізму та громадянської активності, що стали помітними в подальшому розвитку української державності. Ці процеси, хоч і були придушені в короткостроковій перспективі, з часом сприяли розвитку демократичних цінностей та політичної культури в Україні.

Занепад гетьманату також підкреслює важливість зовнішньополітичної стратегії та дипломатії в контексті національної безпеки та стабільності. Нездатність гетьманату забезпечити міжнародну підтримку або відстояти свої інтереси на міжнародній арені стала однією з вирішальних причин його падіння. Цей урок залишається актуальним для сучасної України, підкреслюючи значення зовнішньополітичної гнучкості та стратегічного партнерства.

Оцінюючи історичну спадщину гетьманату, слід визнати його внесок у формування ідеї незалежності та суверенітету України. Незважаючи на тимчасові та обмежені успіхи гетьманату, він відіграв важливу роль у зміцненні української національної ідентичності та культурного відродження. В цьому контексті, гетьманат можна розглядати як крок до більш міцної та стабільної української державності, яка розвивалася у подальші роки.

Враховуючи зазначені аспекти, гетьманат Павла Скоропадського слід розглядати як складний і суперечливий, але надзвичайно важливий період в історії України. Його спадщина та уроки залишають помітний слід у сучасному розумінні української національної ідентичності, державності та міжнародної ролі. Тому, дослідження цього періоду є ключовим для глибшого розуміння сучасних процесів та викликів, з якими стикається Україна.

ВИСНОВКИ

Павло Скоропадський, як гетьман Української Держави, започаткував один із найбільш контроверсійних і водночас ключових періодів в історії України раннього ХХ століття. Його правління, хоч і тривало недовго, з квітня по грудень 1918 року, мало значний вплив на подальший розвиток внутрішньої політики, соціально-економічного стану, культурного життя та міжнародного становища України.

Історичні передумови встановлення гетьманату свідчать про складний період в історії України, що характеризувався нестабільністю, внутрішніми протиріччями та зовнішнім тиском. Занепад Російської імперії, революційні події 1917 року та зростання національної самосвідомості сприяли створенню Української Народної Республіки (УНР), але внутрішні розбіжності та зовнішня агресія не дозволили їй стабілізувати ситуацію. Гетьманат Скоропадського став спробою створити більш централізовану і авторитарну владу, здатну забезпечити порядок і стабільність.

Політичний ландшафт періоду Скоропадського характеризувався зусиллями з консолідації влади, спробами нав'язати авторитарний режим, що спирався на військову силу, землевласників та промисловців. Гетьман прагнув забезпечити підтримку з боку німецьких та австро-угорських окупаційних військ, що в кінцевому результаті підірвало його легітимність у очах багатьох українців.

Соціально-економічний стан України на момент приходу Скоропадського до влади був дуже складним. Країна відчувала гостру економічну кризу, спричинену війною, революцією та економічною блокадою. Втім, протягом свого короткого правління, гетьман здійснив низку економічних реформ, спрямованих на стабілізацію ситуації, розвиток промисловості, сільського господарства та транспортної інфраструктури. Однак, ці заходи не змогли повністю подолати кризу, а співпраця з окупаційними силами спричинила додаткове невдоволення серед населення.

У сфері соціальної політики та культурних ініціатив Скоропадський прагнув відродити українську культуру та освіту, хоча ці зусилля часто зустрічали опір з боку консервативних елементів суспільства та окупаційних адміністрацій. Розвиток національної освіти, культури та мови стали пріоритетами, які втілювались, зокрема, через відкриття українських шкіл та культурних інституцій.

Внутрішньополітичні маневри гетьмана були спрямовані на збереження влади за будь-яку ціну, що включало альянси з окупаційними силами та репресії проти опонентів. Такі дії призвели до зростання внутрішніх конфліктів, зокрема, з націоналістичними та соціалістичними рухами, що підірвало стабільність режиму.

Кінець гетьманату був визначений комбінацією внутрішнього опору, зміни міжнародної ситуації після закінчення Першої світової війни та втратою підтримки з боку окупаційних сил. Ці фактори, разом із загальною економічною та соціальною нестабільністю, сприяли занепаду гетьманату та переходу влади до Директорії УНР.

Історична спадщина гетьманату Скоропадського та його вплив на сучасну Україну залишаються предметом дискусій серед істориків та політологів. З одного боку, гетьманат сприяв розвитку української національної ідентичності, культури та освіти. З іншого боку, його авторитарні методи управління та співпраця з окупаційними силами підірвали довіру до консервативних та монархічних сил у подальшій боротьбі за незалежність України.

Таким чином, період правління Павла Скоропадського є ключовим для розуміння не лише історичного розвитку України, але й ширших процесів формування національної державності та ідентичності в умовах політичних турбулентностей та соціально-економічних викликів.

Скоропадський прагнув визнання Української Держави на міжнародній арені, що було важливим для зміцнення її суверенітету та економічного розвитку. Втім, ці зусилля частково були обмежені залежністю від окупаційних сил та зміною геополітичної ситуації після закінчення Першої світової війни.

Співпраця з Німеччиною та Австро-Угорщиною принесла деякі короткострокові вигоди, зокрема, у вигляді продовольчої та військової підтримки, але також значно підірвала внутрішню та зовнішню легітимність гетьманату. З одного боку, це сприяло стабілізації ситуації та дозволило провести деякі реформи, але з іншого — зробило гетьманат вразливим перед змінами міжнародної кон'юнктури та внутрішнього опору.

Внутрішня опозиція до гетьманату мала різні обличчя: від соціалістичних та анархістських угруповань до націоналістичних сил, які підтримували УНР. Ці групи були об'єднані спільною метою — поваленням гетьманату, але їхні погляди на майбутнє України значно відрізнялись. Опір гетьманату сприяв консолідації

різних політичних та соціальних рухів, що, врешті-решт, сприяло розвитку української політичної думки та державності.

Культурні ініціативи під час гетьманату мали на меті зміцнення національної ідентичності, проте часто стикалися з обмеженнями та цензурою з боку окупаційних властей. Незважаючи на це, період Скоропадського став часом зростання української літератури, мистецтва та театру, що поклало основу для подальшого розвитку української культури.

Економічні реформи, ініційовані гетьманом, хоч і мали обмежений успіх, але показали спроби модернізації та адаптації економіки до воєнних та післявоєнних реалій. Зокрема, були зроблені кроки до реформування земельних відносин, податкової системи та стимулювання промисловості.

В підсумку, період гетьманату Павла Скоропадського, хоч і був сповнений суперечностей та викликів, зіграв важливу роль у формуванні української державності та національної ідентичності. Цей час демонструє складність шляху України до незалежності та необхідність балансу між зовнішнім впливом та внутрішнім суверенітетом, а також між авторитаризмом та демократією в умовах політичної нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко К. До питання про «московську орієнтацію» гетьмана Павла Скоропадського // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873-1945). — К., 1993. — С.94-95.
2. Буравченков А. Час відновлення історичної пам'яті, або дещо про Гетьманат з погляду сьогодення // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1843–1945. — К., 1993; Барладяну-Бирладник В. Повстання

проти П.Скоропадського. Причини і наслідки // Там само; Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. Історико-генетичний аналіз. — К., 1995; Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. — К., 1997; Осауленко Л., Засєкін В. Гетьман України Павло Скоропадський. — Кн.1. — Луцьк, 2003; Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворень, людина. Історико-архівні нариси. — К., 2003.

3. Верстюк В. Гетьманська держава 1918 р. в контексті української революції // Український історик. — 1999. — №2-4. — С.26.

4. Верстюк В. Гетьманська держава 1918 р. в контексті української революції // Український історик. — С.16.

5. Винниченко В. Відродження нації. — Ч.ІІІ. — Київ-Відень,1920. — С.26,103; Грушевський М. По шкоді // Літературно-науковий вісник. — Т.172 (кн.ХІІ, грудень). — 1918. — С.233-234.

6. Винниченко В. Відродження нації. — Ч. ІІІ. — Київ-Відень, 1920. — С.26; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. — Т. 3. — Відень, 1921. — С.52-54; Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917-1921. — К., 2003. — С.61.

7. Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу державність. К.: Крок, 2019. 626 с.

8. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. — Львів,1998. — С. 161–162.

9. Геращенко Т. Українська народна громада // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. — Вип.4. — 2000. — С.196-213.

10. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. Вид. 2-е. — К., 2000. — С. 129.
11. Дорошенко П. Історія України: 1917-1923 рр. Т. 2: Українська Гетьманська Держава. Ужгород, 1932. 427 с.
12. Заруда Т. Зовнішньополітична діяльність Української Держави (1918 р.). — К., 1995; Кришина Н. Діяльність німецької військової адміністрації в Україні Української Держави 1918 року // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. — К., 1998.
13. Історія України: нове бачення. У 2-х т. — Т. 2. — К., 1996; Україна крізь віки. — Т. 10. — К., 1999; Політична історія ХХ століття: У 6-ти т. — Т. 2. — К., 2003. — С. 215-292; Україна і Росія: в історичній ретроспективі. Нариси в 3-х т. — Т. 1. — К., 2004. — С. 448-464; Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку. — К., 2007. — С. 178-226; Україна: політична історія ХХ- початок ХХІ століття. — К., 2007. — С. 313-352; Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності. — К., 2008. — С. 412-429; Історія державної служби в Україні: У 5 т. — Т. 1. — К., 2009. — С. 449-474; Історія українського парламентаризму. — К., 2010. — С. 219-228.
14. Історія української Конституції / Українська правнича фундація; упоряд.: А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко; вст. ст. С. П. Головатий. Київ: Право, 1997. XV, 443 с.
15. Історія держави і права України: підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін.; за ред. В. Д. Гончаренка. Х.: Право, 2013.
16. Калакура Я. Образ гетьманату в новітній історіографії // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. — К., 2008. — С. 74.
17. Калакура Я. Образ гетьманату у новітній історіографії // Там само. — С. 76

18. Кульчицький С. Місце гетьманської держави в українському державотворчому процесі 1917-1920 рр. // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. —
19. Латиш Ю. В. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи // Соціальна історія: науковий збірник. Випуск III. К., 2008. С. 59–66.
20. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. К., Філадельфія, 1995. Т. 6. Кн. 1. С. 101.
21. Литвин С. Скоропадський і Петлюра: спроба спростування деяких міфів в історіографії Української Держави 1918 року // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. — К., 1998. — С.236.
22. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. — Т.2. — К.,1994. — С.72.
23. Масненко В. Гетьманат Павла Скоропадського у координатах етнодержавознавчої парадигми // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: історія, економіка, філософія. — 2006. — Вип.11-12. — С.19-20.
24. Мироненко О. Українська Держава // Українське державотворення. Не витребуваний потенціал. Словник-довідник. — К.,1997; Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. — К., 1999; Його ж. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки. У 4-х томах. — Т. II. Рік 1918. — К.,2009; Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела. — К., 2000; Політична історія України ХХ століття. У 6-ти томах. — Т. 2. — К., 2003;
25. Мироненко О. Крах маріократії П. Скоропадського // Українське державотворення. — С.252-260.

26. Мякота С. Економічна політика уряду Української Держави (травень-грудень 1918 р.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1997; Проданюк Ф. Внутрішня політика Української Держави (29 квітня-14 грудня 1918 р.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1997.
27. Папакін Г. Українська народна громада і Павло Скоропадський навесні 1918 р. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К., 2008. Випуск 39. С. 129-150.
28. Попович М. Вячеслав Липинський і український у консерватизм// Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. — Т.1. — 1998. — С.48.
29. Потульницький В. Український консерватизм — ідеологічна і соціально-економічна передумова становлення 2-го Українського гетьманату (1789–1914) // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. — Вип.4. — 2000. — С.106.
30. Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. — К.,2002. — С. 279-293; Там само. -Вип.2. -К.,2007. — С.244-258.
31. Ралдугіна Т. Федераційна грамота Павла Скоропадського: внутрішні і зовнішні чинники її проголошення // Національний музей історії України: поступ у третє тисячоліття. Тематичний збірник наукових статей. — К., 2004. — С.57-58; Див. також: Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — 2006. — Вип.11-12. — С.112-119.
32. Скоропадський П. Спогади. — С.139-140.

33. Солдатенко В. Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки. — Т.П. Рік 1918. — С.156.
34. Терела Г. Аграрна політика Української Держави П.Скоропадського. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дн-ськ,1998.
35. Терещенко Ю. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Укр. іст. журн. — 2008. — №3. — С.19-37.
36. Турченко Ф. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин П.Скоропадського і його політичних опонентів // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. —К.,2008. — С.157.
37. Українська революція і державність (1917-1920рр.). Науково-бібліографічне видання. — К.,2001. — С.399-466.
38. Центральний державний архів зарубіжної україніки. Матеріали. URL. <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/3728>
39. Шигаль Д. А. Історія держави і права України: Курс лекцій. Х.: Вид-во «ІНДУСТРІЯ», 2011.

